

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1996 metai

VILNIUS **pradai** 1997

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1996

VILNIUS 1996

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1996

VILNIUS 1997

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-74-0

© Lietuvos istorijos institutas, 1997

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

AIVARAS RAGAUSKAS

IŠ XVII A. VILNIAUS MIESTIEČIŲ VALDANČIOJO ELITO ISTORIJS: MOTIEJUS VORBEKAS-LETTOWAS (1593—1663) IR JO „ATMINTIES LOBYNAS“*

I. Įvadas

Istoriografija apie senąjį Vilnių labai gausi, bet darbų apie magdeburginę miestiečių bendruomenę — sociotopografiniu atžvilgiu labai nevienalytės miesto visuomenės branduolį — stokojama. Menkai žinoma tikroji, į trilypius šampus netelpanči miestiečių visuomenės struktūra, jos stratifikacijos ir mobilumo ypatybės. Daugiau rašyta apie savivaldos institucijas¹, tačiau beveik nėra tyrinėjimų apie jos pareigūnus: suolininkus, raštininkus, tarėjus, burmistrus ir vaitus², t. y. ekonomiškai ir politiškai įtakingiausią miestiečių grupę, istoriografijoje įvardijamą valdančiojo elito ir kitais terminais³. Jis sudarė tik 1—3% visos miestiečių bendruomenės, tačiau buvo besąlygiškas ir visapusiškai privilegijuotas jos valdytojas. Iš kitų miestiečių valdančiojo elito nariai išsiskyrė ne tik valdžios monopoliu ir turtu, bet ir specifine religine sudėtimi, artima giminyste, prestižu, profesija ir išsilavinimu, gyvenimo būdu ir kt.

Valdančiojo elito reikšmė miestiečių bendruomenėje ir mieste yra akivaizdi, tačiau nemažai jo narių pasižymėjo dar didesniu, užmunicipalinėms aspiracijoms įgy-

* Straipsnis parašytas, remiantis 1996 m. balandžio 9 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute „Senosios literatūros seminare“ perskaitytu pranešimu. Už vertingas pastabas dėkoju dr. Jūratei Kiaupienei.

¹ Naujausią publikaciją žr. *Vilniaus savivaldai 610 metų. Mokslinės konferencijos pranešimų tezės*, Vilnius, 1997.

² A. Dubonis, Vilniaus miestietis Lukas Mamoničius, *Lituanistica*, 1994, nr. 2(18), p. 22—37; A. Ragauskas, Vilniaus miestiečiai XVII amžiaus proginėje literatūroje, ten pat, 1996, nr. 1(25), p. 3—14; A. Ragauskas, Nežinomas vertingas Rotundianos puslapis, *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai, Vilnius, 1996, p. 356—363; A. Ragauskas, Vilniaus vaitai XVII a. antroje pusėje, *Vilniaus savivaldai 610 metų*, p. 9—10.

³ R. Czaja, Patrycjat Starego Miasta Torunia i Starego Miasta Elbląga w średniowieczu, *Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV—XVIII wieku*, pod red. J. Staszewskiego, Toruń, 1995, s. 13—20.

vendinti tinkamu turto, išsilavinimo, protekcijos kapitalu. Šios valdančiojo elito viršūnės karjeros laipsnį ir mastą lėmė ne tik kompleksas asmeninių savybių, bet ir visos valstybės raidos ypatybės. XVI a. pabaigoje jos tam dar buvo palyginti palankios, ir kai kurie Vilniaus miestiečių valdančiojo elito atstovai, kaip Lukas Mamoničius (apie 1545—1606), padarydavo svaiginančią karjerą⁴. XVII a. situacija iš esmės keitėsi ir nuo 1633 m. kliūčių vis daugėjo. Be to, XVII a. antroje pusėje iš valdančiojo elito buvo išstumti protestantai ir stačiatikiai. Tačiau kai kuriems Vilniaus miestiečių valdančiojo elito nariams sunkumus įveikti pavykdavo: jie įgydavo karališkojo sekretoriaus ir kitus titulus, užimdavo valstybės valdininkų pareigybes, tapdavo muitų administratoriais, jų palikuonys įsitvirtindavo vienuolijų ir dvasininkijos hierarchijoje, dukros ištekėdavo už herbinių bajorų ir t. t. Tai padaryti jiems labai padėjo 1568 m. birželio 15 d. nobilitacinė Žygimanto Augusto privilegija.

Žymesnę užmunicipalinę karjerą padarę asmenys sudarė neformalią valdančiojo elito subgrupę. Tarp jų buvo kur kas mažiau pirklių, jie buvo labiau išsilavinę ir beveik vieno tikėjimo (katalikai). XVII a. Vilniaus miestiečių elito atstovai formavo tokias svarbias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau — LDK) socialines-profesines korporacijas, kaip advokatai, gydytojai, mokslininkai, kariškiai ir kt. Todėl apie Vilniaus miestiečių municipaliteto viršūnę kalbėti reikia ne tik miesto, bet ir valstybės kontekste. Šie paplitę atvejai skatina į svarstomą problemą žvelgti plačiau ir sudaro kuklias prielaidas nagrinėti ją kelių miestų, pagaliau visos LDK miestiečių sluoksnio raidos mastu. Vilniaus atvejis išskirtinis, bet ne vienintelis. Ar ne dėl jo, taip pat Kauno⁵, Polocko, Mogilovo, Minsko ir kitų didžiųjų LDK miestų miestiečių elitų avanso nežinojimo manoma, kad miestiečių indėlis į XVI—XVIII a. LDK kultūrą buvo nedidelis⁶. Susidaro įspūdis, kad luominio uždarmo akcentavimas mūsų istoriografijoje nustelbia realiai vykusį socialinį mobilumą. Galbūt vertėtų peržiūrėti seimų konstitucijų ir bajoriškos literatūros suformuotą istoriografinį stereotipą dėl prarajos tarp dvasininkų ir bajorų bei miestiečių ir valstiečių luomų.

⁴ A. Dubonis. min. veik.

⁵ Beje, iš senos Kauno miestiečių pirklių giminės buvo kilę garsieji broliai Vijūkai — Kojelavičiai; Z. Kiaupa, Apie Alberto Vijūko Kojelavičiaus ir jo brolių kilmę, *Litva i jej sąsiedzi od XII do XX wieku*, pod red. G. Błaszczyka i A. Kijasa, 1994, s. 95—103. Straipsnio autorius nesiryžo spręsti, kodėl A. Kojelavičius su broliais ėmė vadintis ir smulkių bajorų Vijūkų pavarde. Jo nuomone, XVI a. vidurį siekianti giminystė negalėjo būti prestižinė. Analogiškų dvigubų pavardžių yra tarp Vilniaus miestiečių elito narių. Jos atsirasdavo susituokus herbinės bajorijos ir miestiečių elito atstovams. Tokias pavardes ypač dažnai vartodavo miestiečiai, siekiantys socialinio avanso ir norintys pabrėžti bet kokias, tikras ar pramanytas, protėvių sąsajas su bajorija. Jos statusas buvo nesvarbus. Rodos, kaip tik toks yra buvęs vilniečio M. Vorbeko-Lettowo, taip pat ir brolių Kojelavičių atvejis.

⁶ S. Samalavičius, Keletas pastabų apie Lietuvos miestiečių kultūrą XVI—XVIII a., *Kultūros barai*, 1993, nr. 2/3, p. 99.

Kaip pažymėjo Marja Bogucka, XVII a. Lenkijos—Lietuvos visuomenėje besąlygiškai vyravo bajoriškas kultūros ir socialinės elgsenos modelis. Didžiųjų miestų miestiečių elitas, po bajorų daugiausia ambicijų ir jas remiančių galimybių turinti socialinė grupė, lygiaverčio modelio nepajėgė sukurti⁷. Realizuoti savo galimybes miestiečių elitas galėjo tik teisėtai ar neteisėtai patekdamas į privilegijuotus dvasininkų ir bajorų luomus.

Mūsų istoriografijoje valdančiojo Vilniaus miestiečių elito socialinio avanso klausimas iš esmės nenagrinėtas^{7a}. Matyt, tai lėmė vyraujanti nuostata dėl luomų uždarmo bajoriškoje valstybėje ir šaltinių stoka: sąrašuose rastos tik dvi Vilniaus miestiečių nobilitacijos: 1576 m. burmistro Motiejaus Rudaminos (jį bei du jo sūnus — Joną ir Tomą — priėmė į savo herbą Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Rudasis) ir 1635 m. — M. Vorbeko-Lettowo⁸ nobilitacija. Porą pastabų apie miestiečių elitą randame Edvardo Gudavičiaus straipsnyje apie kultūrinio Lietuvos elito atsiradimo sąlygas. Jis konstatavo, kad XV a. susidariusio miestiečių luomo elitas buvo labai negausus ir nestiprus: „jis reiškėsi uždarame miestų gyvenime, bet beveik (pabr. mano — A.R.) negavo pasireikšti šalies mastu“⁹. Rodos, plačiąja prasme į žodėlį „beveik“ ir turėtų tilpti užmunicipalinė miestiečių elito karjera. Konkrečių duomenų žemėvaldos klausimo aspektu yra Antano Tylos straipsnyje apie nekilmingųjų žemėvaldą XVII a. pirmoje pusėje¹⁰. Deja, apie išskirtinę nobilituoto Vilniaus magistrato narių žemėvaldą jame nerašoma.

Lenkų istoriografija yra kur kas gausesnė, bet LDK problematika joje nenagrinėjama. Tačiau išvada apie nuolatinę ir abipusę miestiečių elito ir bajorijos gravitaciją, Prūsijos miestuose, Krokuvoje etc. nenutrūkusią ir XVII a., tinka ir LDK. Labai vertinga prieš keliolika metų Kazimierzo Maliszewskio parašyta XVII a. torūniečio Jokūbo Kazimierzo Rubinkowskio biografija, parodanti asmenį per socialinio avanso prizmę.

Šiame straipsnyje aptarsime vieną žymiausių XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito atstovų socialinio avanso atvejų — medicinos daktaro, karaliaus gydytojo ir sekretoriaus, LDK izdo dvariškio, Vilniaus magistrato tarėjo Motiejaus

⁷ M. Bogucka, Miejsce mieszczanina w społeczeństwie szlacheckim: atrakcyjność wzorców życia szlacheckiego w Polsce XVII wieku, *Spoleczeństwo staropolskie*, Warszawa, 1976, t. 1, s. 185—200.

^{7a} W. Kowalenko, Geneza udziału stołecznego miasta Wilna w sejmach Rzeczypospolitej, *Ateneum Wileńskie*, 1927, t. 4, nr 12, s. 94—106, 116—120.

⁸ *Materiały genealogiczne, nobilitacje, indygenaty w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, oprac. A. Wajs, Warszawa, 1995, s. 75, 103. Plg. M. Matušakaitė, Nuo Daugėliško iki Fudžou, *Naujasis židinys*, 1995, nr. 1, p. 35, 39. Kodėl nobilitacijų buvo tiek mažai, galima nurodyti dvi priežastis: 1) magistrato nariams pakako 1568 m. nobilitacinės privilegijos; 2) į herbinius bajorus jie patekdavo nelegaliai. Šaltiniuose pasitaiko abu atvejai.

⁹ E. Gudavičius, Kultūrinio Lietuvos elito atsiradimo sąlygos, *Kultūros barai*, 1993, nr. 4, p. 63.

¹⁰ A. Tyla, Dėl valstiečių žemėvaldos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. I pusėje, *Lietuvos mokslų akademijos darbai. A serija* (toliau — *MADA*), 1986, t. 4, p. 37—55.

Vorbeko-Lettowo (1593—1663) karjerą. Ji atspindi nemažai bendrų valdančiojo miestiečių elito socialinės gravitacijos momentų ir yra specifinė: M. Vorbekas-Lettowas buvo liuteronas, medikas, atsisakė tarėjo pareigų ir *de facto* tapo bajoru. Svarbiausios trijų Vorbekų-Lettowų šeimos kartų socialinės evoliucijos ypatybės labiausiai išryškėja XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito raidos kontekste¹¹. Duomenys apie tai surinkti naudojant prozopografinį metodą.

Klausimas yra labai komplikuotas ir susijęs su daugeliu netyrinėtų miestiečių, teisės istorijos aspektų. Apie M. Vorbeką-Lettową, matyt, kažkada bus parašyta monografija. Šiame darbe norima pateikti tik įžymiojo vilniečio memuaristo biografijos vieno ar kito momento interpretaciją, susiejant ją su XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito socialinio avanso realijomis.

Apie jas daugiausia žinių yra labai blogai išlikusiame miesto archyve, Lietuvos Metrikoje, Radvilų archyve, kuris yra Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje, proginės literatūros tekstuose: dedikacijose, laidotuvių pamoksluose, atskirų religinių brolių knygose, fragmentiškuose katalikų, protestantų, unitų bažnyčių etc. fonduose. Kaip minėta, M. Vorbekas-Lettowas buvo liuteronas, deja, Vilniaus liuteronų bažnyčios krikšto, santuokų ir mirties metrikų knygos išliko tik nuo 1725—1727 m. Nemažai liuteronų buvo susigiminiavę su evangelikais—reformatais, tad analogiškose, nuo 1631 m. išlikusiose evangelikų—reformatų bažnyčios knygose randame šiek tiek ir mums svarbių įrašų¹². Skirtingai nuo Prūsijos miestiečių vilniečiai nepalikė specialių herbynų, nekrologų ir portretų rinkinių, dingo ir beveik visos antkapinės plytos.

Šių informacijos spragų užpildyti neįmanoma. Kiti šaltiniai jas kompensuoja tik iš dalies. Tarp jų išsiskiria išlikęs unikalus autobiografinio pobūdžio šaltinis — paties M. Vorbeko-Lettowo dienoraštis „Atminties lobynas“, vienintelis publikuotas XVI—XVIII a. Vilniaus miestiečių autobiografinis tekstas¹³. XIX a. pirmoje pusėje Juozapo Ignoto Kraševskio plačiai cituotų vaito Tomo Bildziukevičiaus (vaitavo 1621—1649) memuarų likimas nežinomas¹⁴. Tuo tarpu „Atminties lobyne“ randame daugybę vertingų, tačiau reikalaujančių kritiško požiūrio duomenų apie pačių Vorbekų-Lettowų ir jų giminaičių šeimų genealogiją, tarpusavio

¹¹ Jam aptarti straipsnio autorius naudojo savo rengiamos disertacijos „Vilniaus miestiečių valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje“ duomenimis.

¹² *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau — *LVI4*), f. 606, ap. 1, b. 102, 103, 104. Dalį medžiagos paskelbė Simonas Konarskis: žr. Sz. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa, 1936.

¹³ M. Vorbek-Lettow, *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, pod. red. nauk. W. Czaplńskiego, Wrocław etc., 1968. Toliau nuorodos į memuarus pateikiamos tekste, naudojant santrumpą—MVL ir nurodant leidinio puslapius.

¹⁴ J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno, 1840, t. 2, s. 12—13, 14, 17, 18, 31, 99; 1841, t. 3, s. 223.

santykius, mentalitetą ir kasdienį gyvenimą. Tekste atsispindi beveik visa autoriaus biografija: vaikystė, studijų metai, tarnyba valdovo dvare, Maskvos okupacijos laikotarpis ir kt. Jis yra labai informatyvus ir gali būti nagrinėjamas pačiais įvairiausiai aspektais. Nežinome M. Vorbeko-Lettowo testamento ir pomirtinio turto inventoriaus, tad „Atminties lobynas“ kažkiek kompensuoja ir jų stygių.

Svarbu pabrėžti, kad autobiografiniai tekstai: dienoraščiai, atsiminimai ir netgi grožinės literatūros kūriniai: romanai, novelės jau seniai labai produktyviai naudojami tiriant pirmųjų naujųjų laikų miestiečių istoriją; jie pasitelkiami, aiškinantis vidutinės klasės mentalitetą ir socialinę jos raidą¹⁵.

Pirmoji publikacija apie M. Vorbeką-Lettową ir jo „Atminties lobyną“ pasirodė XIX a. pradžioje. Per pusantro šimto metų susikaupė didelė ir įvairi „letoviana“. M. Vorbeką-Lettową minėjo genealoginiai kompendiumai, enciklopedijos, medicinos, politinės ir švietimo istorijos tyrinėtojai. Naujaisi duomenys aptarti Franciszeko Mincerio, Tadeuszo Orackio ir Ałojzo Sajkowskio straipsniuose¹⁶.

Lietuvių autoriai — Romanas Plečkaitis, Antanas Tyla ir Ingė Lukšaitė — tepanaudojo atskirus „Atminties lobyno“ fragmentus arba trumpai apie jį užsiminė¹⁷. Lenkų autoriai dienoraščio publikaciją aptarė maždaug dešimtyje recenzijų; lietuvių kalba pasirodė tik trumpa Povilo Reklaičio anotacija. Mūsų istoriografijoje autorius ir jo atsiminimai yra mažai žinomi¹⁸.

¹⁵ J. Emberson, Of Good and Bad Neighbors: Middle-Class Life in the Work of Jorg Wickram, *Sixteenth Century Journal*, 1995, nr. 26/3, p. 533—545; J. S. Amelang, „Vox populi“: popular autobiographies as sources for early modern urban history, *Urban History*, 1993, nr. 20, p. 30—42; M. Mascuch, Continuity and change in a patronage society: the social mobility of British autobiographers, *Journal of Historical Sociology*, 1994, nr. 7/2, p. 177—197; M. Bogucka, W kręgu mentalności mieszczanina gdańskiego w XVII wieku. Notatnik Michała Hancke, *Ars Historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, Poznań, 1976, s. 617—633 ir kt.

¹⁶ *Historia nauki Polskiej*, pod red. B. Suchodolskiego, Wrocław etc., 1974, t. 6: *Dokumentacja bibliograficzna. Indeks biograficzny tomu I i II*, oprac. L. Hajdukiewicz, s. 718—719; F. Mincer, Lettow Maciej, *Polski słownik biograficzny* (toliau — *PSB*), Wrocław etc., 1972, t. 17, s. 92—194; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, Olsztyn, 1984, t. 1: A—K, s. 12—13; A. Sajkowski, Do „Skarbcza pamięci“ ciągu dalszego dopisanie, *Necessitas et ars*, Warszawa, 1993, t. 1, s. 129—133.

¹⁷ R. Plečkaitis, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*, Vilnius, 1975, p. 112; A. Tyla, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pašauktinės kariuomenės organizavimas XVI a. pabaigoje—XVII a., *MADA*, 1980, nr. 1, p. 79; A. Tyla, Kėdainių unijos opozicija (1655—1656m.), ten pat, 1979, nr. 2, p. 68, 71, 72, 73, 74; I. Lukšaitė, Adomas Rasijus—Lietuvos kultūros veikėjas ir jo traktatai, ten pat, 1989, t. 1, p. 103—106; J. Jurginis, I. Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*, Vilnius, 1981, p. 286, 321, 325.

¹⁸ A. Bagdonavičius, Iš Biržų medicinos istorijos, *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, nr. 6; A. Andriušis, Letovas Motiejus, *Medicinos enciklopedija*, 1993, t. 2, p. 495; A. Paliušytė, Jonušo Radvilos mecenatystė, *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, 1995, t. 1, p. 177.

Nepaisant gausios istoriografijos, „Atminties lobyno“ tekstas ir jo autoriaus biografija dar nėra kruopščiai išanalizuoti. Joje yra daug prieštaravimų ir netikslumų. „Atminties lobynas“ istoriografijoje labai dažnai buvo naudojamas „vartotojiškai“, o apie jo kompleksinę vertę rašyta nedaug. Tačiau svarbiausias trūkumas — nekritiškas „Atminties lobyno“ perpasakojimas, dėl ko kai kurie tyrinėtojai pakliuvo į jo autoriaus „žabangas“. Jie tarsi pamiršo, kad tyrinėtojas privalo matyti ne tik tai, ką šaltinis sako, bet ir tai, ko jis nekalba arba vaizduoja iškreiptai. Be to, atsiminimus reikėtų vertinti ypač skeptiškai: jų autoriams paprastai būdingas subjektyvumas, autocenzūra ir automitologizavimas¹⁹.

Henrykas Wisneris teigė, kad iš „Atminties lobyno“ teksto aiškiai matyti, kad M. Vorbekas-Lettowas buvo bajoras²⁰, o Henrykas Baryczas vadino jį miestiečiu. Pasak jo, „Atminties lobynas“ — vienas įdomiausių ir vertingiausių šaltinių apie XVII a. studijas užsienyje, o jo autorius — disidentas inteligentas — pasižymėjo gyvenimišku aktyvumu, nepaprasta inteligencija ir pasiekė aukštą socialinę bei profesinę padėtį²¹. Teksto leidėjams atrodė, kad M. Vorbekas-Lettowas buvo tik eilinis vidutinis bajoras²². Svarbu pabrėžti, kad nė vienas iš minėtų autorių savo nuomonės plačiau nepagrindė. Todėl M. Vorbeko-Lettowo luominė priklausomybė mažiausiai nagrinėta, nors tai esminis „letovianos“ klausimas. Tik jį išsiaiškinę adekvačiai suvoksime „Atminties lobyną“ ir pagrindinius jo autoriaus biografijos momentus. Be to, leidėjai, sekdami Władysławu Czaplinskiu, M. Vorbeko-Lettowo šeimos istoriją analizavo ne LDK, o Lenkijos istorijos kontekste. Jie nepastebėjo specifinės religinės tolerancijos LDK, nematė jos politinio etc. atskirumo.

Janusz Tazbiras rašė, kad „Atminties lobynas“ nėra įdomus — jam tekstas priminė sunkiai parašytą, pilną makaronizmų viduramžių kroniką²³; visiškai kitokia buvo Bohdano Królikowskio nuomonė. Jis teigė, kad „Atminties lobynas“ yra be galo įdomi, nestokojanti refleksijos, aprašymų, dramatiinių ir humoristinių siužetų, reliacija. Recenzentas pastebėjo, jog „inteligentijos“ atstovo tekstas yra privatus

¹⁹ V. Trumpa, Atsiminimai kaip istorijos šaltinis, *Akiračiai*, 1993, nr. 4, p. 11; A. Cieński, *Pamiętnikarstwo polskie XVIII wieku*, Wrocław etc., 1981, s. 65, 191—195.

²⁰ H. Wisner (Rec. kn.): Maria B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*. (Wrocław, 1986), *Zapiski Historyczne*, 1986, t. 51, nr 4, s. 156.

²¹ H. Barycz, *Opowieść o studiach zagranicznych wicerektora uniwersytetu Padewskiego*, *Z dziejów polskich wędrowek naukowych za granicę*, Wrocław etc., 1969, s. 334. Dar radikaliau pasakė J. Tazbiras. Pasak jo, M. Vorbeko-Lettowo bajorystė buvo išgalvota: žr. J. Tazbir, *Procesy polonizacyjne w szlacheckiej Rzeczypospolitej, Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI—XVIII w.*, pod red. Marii Boguckiej, Warszawa, 1989, s. 22.

²² F. Mincer, min. veik.; *Wstęp, Skarbnica pamięci*, s. VII—IX, XVII—XX; E. Gałosowa, *Próba charakterystyki i geneza pamiętnika lekarza Władysława IV Macieja Vorbek-Lettowa*, *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział S. A.*, 1966, nr 2, s. 5—6; F. Mincer, *Maciej Vorbek-Lettow, lekarz nadworny Władysława IV i pamiętnikarz*, ten pat, s. 7—8.

²³ J. Tazbir (Rec.), *Przegląd Historyczny*, 1969, t. 60, nr 2, s. 412—414.

dienoraštis. Jis rašytas kaip šeimos istorijos fragmentas, todėl skiriasi nuo tipiškesnių XVII a. atsiminimų, kurių autorių tikslas buvo aprašyti savo meto istorinius įvykius. M. Lettowas rašo daugiausia apie save ir savo šeimą²⁴.

Viena svarbiausių šio straipsnio idėjų — kritiškai įvertinus klausimo istoriografiją ir joje vyraujančią stereotipą, perskaityti „Atminties lobyną“ naujai ir vyraujančią „bajoriškąją“ teksto bei jo autoriaus interpretaciją pakeisti „miestietiškąją“. Tik tuomet iškyla teksto esmė ir vertė, nelieka „Atminties lobyno“ ir jo autoriaus neįdomumo, nebėra prasmės stebėtis menku M. Vorbeko-Lettowo dėmesiu medicinai²⁵. Pagaliau tekstas tampa mažiau kontroversiškas ir dvilypis.

Tačiau dar kartą grįžkime prie jo atsiradimo, turinio ir publikavimo istorijos ypatybių. Kaip rankraštis pasiekė Pulavų biblioteką, nežinome. 1823 m. jo turinį atpasakojo Georgijus Arnoldas. Jis taip pat paskelbė kelias teksto ištraukas. Juo rėmėsi kiti istorikai. Vėliau rankraštis atsirado ir tebėra Čartoriskų bibliotekoje Krokuvėje²⁶. 1898 m. rankraščio pradžia—“Hypotyposis Vorbekanae“ — buvo paskelbta „Vokiečių bajorų metraštyje“ Berlyne²⁷. XX a. šeštame dešimtmetyje rankraščio originalu savo darbuose vėl rėmėsi Władysławas Czapliński²⁸. Prieš pat rankraščio publikaciją jo fragmentą apie M. Vorbeko-Lettowo studijas užsienyje su paaiškinimais paskelbė Henrykas Baryczas²⁹. Didžiąją atsiminimų dalį Ossolineumo leidykla Vroclave išleido 1968 m. Teksto rengėjus — Ewa Gałosową ir Franciszeką Mincerį, atrodo, skatino Władysławas Czapliński: jis buvo mokslinis leidinio redaktorius, o „Ižangoje“ aiškiai atsispindi garsaus Lenkijos istorijos tyrinėtojo koncepcija. Publikuojant tokius sudėtingus rankraščius leidėjų vaidmuo beveik prilygsta autoriui: jie turi padaryti nemažai pagrįstų pakeitimų etc. Tačiau šį kartą teksto leidėjai daugiau rėmėsi Ałojzo Sajkowskio XIX a. aprašyta metodika³⁰. Aibė klaidų nurodyta jau minėtose recenzijose³¹. Pažymėsime dar kelias. Leidėjai nebuvo LDK istorijos žinovai, nesinaudojo archyviniais šaltiniais ir todėl neidentifikavo ar klaidingai identifikavo, supainiojo nemažai įžymių asmenų (MVL, 280 etc.) — ką jau kalbėti apie mažai žinomus Vilniaus miestiečius! Komentaruose ir rodyklėje apie juos nėra netgi pačiame tekste esančių žinių, pavyzdžiui, gimimo ir mirties datų. Jų sudaryto-

²⁴ B. Królikowski, *Diariusz Medyka Króla Jegomości, Twórczość*, 1969, nr 5, s. 123—126.

²⁵ Płg. A. Skrobaccki (Rec.), *Archiwum historii medycyny*, 1969, t. 32, nr 1, s. 109—112.

²⁶ *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*, rkps. 1857. Jame yra spaudas — „Z biblioteki Puławskiej XX. Czartoryskich“.

²⁷ *Hypotyposis Vorbekanae Apographum, Jahrbuch des Deutschen Adels*, 1898, t. 2, s. 430—456.

²⁸ W. Czapliński, *Na dworze króla Władysława IV*, Warszawa, 1959, s. 145—147.

²⁹ H. Barycz, min. veik. p. 333—348.

³⁰ A. Sajkowski, *Nad staropolskimi pamiętnikami*, Poznań, 1964, s. 3—14.

³¹ Dar žr.: T. Wasilewski (Rec.), *Przegląd Historyczny*, 1969, t. 60, nr 2, s. 414—415; H. Wisner, *Pamiętnik Macieja Vorbek-Lettowa, Zapiski historyczne*, 1971, t. 36, nr 1, s. 111—119.

je genealoginėje lentelėje nepažymėtas Bonaventūra Engelbrechtas ir kiti asmenys (MVL, 293). Remdamiesi „grynujų atsiminimų“ modeliu, jie nekreipė didesnio dėmesio į teksto esmę — „nuobodžią“ informaciją apie M. Vorbeko-Lettowo šeimą, kitus giminaičius ir draugus. Be to, leidėjai suskirstė tekstą dalimis, pavadinę jas savo sugalvotais pavadinimais. Nemažai ypač svarbių genealoginių intarpų jie apskritai praleido (MVL, 28, 66, 204), o kai kuriuos dokumentus tik perpasakojo. Kita vertus, jie nekritiškai perteikė M. Vorbeko-Lettowo genealoginę legendą, o nežinodami Vilniaus miesto istorijos kartais netiksliai perskaitė originalą. Kai kurios klaidos iš esmės keičia teksto prasmę. Pavyzdžiui, jie mini niekam nežinomą bajorų „Dorosevičių“ giminę, kurios atstovė—Aną — vedęs M. Vorbeko-Lettowo sūnus Kristupas (MVL, 119, 123). Tuo tarpu ji buvo iš vilniečių stačiatikių Dorofejevičių šeimos, Vilniaus burmistro Prokopo Dorofejevičiaus sesuo. Aišku, jog naudotis tokia publikacija nelengva, deja, galimybės susipažinti su rankraščiu buvo ribotos.

Nagrinėjant bet kokį literatūrinį arba paraliteratūrinį tekstą, pirmiausia reikia išsiaiškinti: kam jis buvo reikalingas, kokios buvo jo funkcijos, kokią svarbą jam teikė ne tik literatūrinės, bet ir socialinės komunikacijos proceso dalyviai³². Tai padeda nustatyti ir teksto žanrą.

M. Vorbeko-Lettowo protėviai buvo kilę iš Prūsijos. Literatūrinis gyvenimas joje buvo labai intensyvus. Prūsijos miestiečiai aukštai vertino literatūrą, laikė ją priemone pasiekti išskirtinę socialinę poziciją. Didžiuosiuose Pamario miestuose—Gdanske, Torūnėje ir Elbinge — kronikų, tarnybinių užrašų rinkinių, *silva rerum* ir štambuchų rašymas buvo įprastas. Jų autoriai — valdininkai, eruditai ir kiti išsilavinę miestiečiai³³.

Pats M. Vorbekas-Lettowas turėjo dar ir štambuchą — autografų ir sentencijų rinkinį (MVL, 7—8). Kažkokią namų knygą turėjo jo uošvis Justas Isfeltas — žentas iš jos išsirašė duomenis apie būsimos žmonos gimimo ir krikšto datas (MVL, 59). Panašių namų knygų, vadinamųjų „kalendorių“, turėjo ir kiti labiau išsilavinę bei turtingesni miestiečiai.

„Atminties lobynas“ pirmiausia buvo reikalingas pačiam M. Vorbekui-Lettowui ir jo šeimai. Autorius nurodo kelias „Atminties lobyno“ rašymo priežastis. Pirmoji — netvirta žmogaus atmintis žinių apie įvykius ir žmones išsaugoti nesugeba. Nuo užmaršties jas apsaugo tik plunksna ir popierius, rankraštis ir spaudinys: „kas tik atminčiai patikėta būna, pražūna su žmogumi“ (MVL, 5—9, 13, 21). Antroji — šeimos genealogijos rašymo tradicijos. Šeimos genealogijos knygą turėjęs jau senelis

³² St. Źółkiewski, Przedmowa, *Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku*, pod red. Hanny Dziachcińskiej, Wrocław etc., 1980, s. 5—9; A. Tereškinas, *Autobiographies in 18th century Poland—Lithuania*, *Lituanus*, 1993, t. 39, nr 2, s. 35.

³³ S. Sałmonowicz, J. Serczyk, Modele nowożytnej historiografii mieszczańskiej w Toruniu, *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia XX—Nauki Humanistyczne i Społeczne. Studia z historii nowożytnej ofiarowane Jerzemu Wójtowiczowi*, 1985, nr 158, s. 37—49; E. Kotarski, W kręgu kultury literackiej miast nadbałtyckich XVI—XVII wieku, *Przegląd humanistyczny*, 1996, nr 3, s. 51—69.

Martynas: „jis į ją taip pat įrašydavo savo meto šeimyninius ir kitus kasdienius atsitikimus, paveldėtojams reikalingus žinoti“. Prieš mirtį, 1583 m., senelis, atvyko į Vilnių aplankyti M. Vorbeko-Lettowo tėvo Mato ir padovanojo šiam knygą, griežtai prisakęs, „kad protėvių ir jo paties pavyzdžiu“ toliau ją pildytų. Motiejus savo ruožtu paliepė tęsti rašymą sūnams. M. Vorbeko-Lettowo priesakų (MVL, 10—11, 12—13) sūnūs nebevykdė — bajorams tai nebuvo svarbiausias dalykas.

Svarbu išsiaiškinti dar du dalykus: kokia buvo įrašų atranka ir kokios naudos iš jų tikėtasi. Apie aiškiai pragmatišką teksto paskirtį kalba jau pats pavadinimas: „Atminties pagalba arba atminties lobynas, apimantis įvairių naminių ir kasdienių, vertų atsiminti ir reikalingų, atsitikimų aprašymą...“ (MVL, 3). M. Vorbekas-Lettowas pritaria senelio nurodymui — įrašinėti ne tik vaikų ir kitų giminaičių gimimo ir mirties datas, bet ir atsitiktinius savo reikalus, palikuonims vertingus ir reikalingus (MVL, 12, 15, 21): „tą mokslą vaikeliai visuomet privalo atsiminti, neniekinti savo tėvų išpėjimų ir nuomonės, nors jiems gali pasirodyti mažiau svarbūs. Kas parašyta, perskaičius atsiminti galima...“ (MVL, 13).

Didžiausia „Atminties lobyno“ nauda pagal M. Vorbeką-Lettową — informacija apie giminės praeitį bei dabartį (MVL, 16, 21) ir joje slypinčius jos bajoriškumo įrodymus³⁴ — pravers sūnams (MVL, 113, 138, 161, 163), garantuojant savo ir palikuonių turtines teises (MVL, 61, 153—154, 163), apskritai išsaugant vertingus ir įdomius dokumentus, „vertus skaityti“ (MVL, 106, 177, 138) etc. Todėl jis pateikia tam reikalingų išrašų, privilegijų, laiškų. Nors teksto struktūra yra labai nevienoda, tačiau nėra chaotiška — aiški jo sudedamųjų dalių visuma ir tikslas.

Nusakyti „Atminties lobyno“ žanrą problemiška. Jis ir kiti M. Vorbeko-Lettowo rankraščiai porą kartų degė (MVL, 10, 20, 21, 124—127). Po antro gaisro didžiąją dalį teksto M. Vorbekas-Lettowas atkūrė tik žmonai ir vaikams, ypač sūnui Konstantinui, atkakliai prašant (MVL, 21). Pačiam autoriui rankraščio žanro problema tikrai nebuvo aktuali, ji rūpi tik šiuolaikiniam tyrinėtojiui. Deja, literatūrologai aptariamo teksto nenagrinėjo. Bajoriškos literatūros kontekste jis iš tikrųjų niekuo neišsiskiria, todėl jo nerasime literatūros istorijose, autobiografinio žanro klausimus aptariančiuose darbuose.

Teksto leidėjai jį pavadino atsiminimais, kitiems jis atrodė panašesnis į dieno-raštį. „Atminties lobyne“ yra abiejų šių dalių, taip pat kronikos, namų knygos, *silva rerum* elementų, randame spaudinių įklijų etc. Tai būdinga paribinės atsiminimų grupės ypatybė³⁵. Apibrėžti „Atminties lobyną“ plačiaja prasme kaip atsimi-

³⁴ Apskritai tai viena iš svarbiausių atsiminimų rašymo priežasčių. XVI—XVIII a. Respublikoje nebuvo įstaigos, registruojančios bajorus. Kam nors suabejojus tokio asmens kilme, jis pats turėjo įrodyti savo giminaičių genealogiją: žr. W. Czaplinski, Wstęp, J. Ch. Pasek, *Pamiętniki*, Wrocław etc., 1955, s. XII.

³⁵ Plg. A. Cieński, min. veik., p. 17—18, 62; *Słownik literatury staropolskiej (Średniowiecze. Renesans. Barok)*, pod red. T. Michałowskiej, Wrocław etc., 1990, s. 133—134, 542—544.

nimus verčia ir kiti teksto bruožai. Jame randame frazes: „kaip anksčiau paminėta“, „turėjau anksčiau pasakyti“ (MVL, 39, 111, 113, 235, 269). Išvykdamas studijuoti, M. Vorbekas-Lettowas rankraštį paliko tėvui, o grįžęs aprašė savo kelionę (MVL, 15); vėliau taip pat įrašė kelionės į Torūnę dienoraštį (MVL, 80). Pats MVL tekstą apibūdina taip: „diarium“ (MVL, 37), „memoriaľ“ (MVL, 57, 106, 207, 210), „ksiąžka“ (MVL, 210).

II. Trys Vorbekų-Lettowų šeimos kartos

Kaip minėta, „Atminties lobyne“ daugiausia informacijos yra apie pačius Vorbekus-Lettowus: tėvą Matą Lettową, patį M. Vorbeką-Lettową, jo palikuonis. Šeimos istorija yra teksto ašis. Papildę atsiminimų duomenis kitų šaltinių medžiaga, gauname ganą išsamų vienos žymiausių XVII a. Vilniaus protestantų elito³⁶ šeimos socialinės raidos vaizdą. Jis atsiskleidžia per trijų jos kartų atstovų portretus, parodančius tris pagrindines Lettowų šeimos evoliucijos pakopas: įsitvirtinimą Vilniaus mieste ir miestiečių visuomenėje, balansavimą tarp miesto ir kaimo, įsitvirtinimą dvare ir bajorų visuomenėje.

1. Matas Lettowas

Matas Lettowas (apie 1558—1624 02 06) gimė gausioje (beveik 10 vaikų) ir nelabai turtingoje, tačiau apsišvietusio Elbingo miestiečio vokiečio Martyno Lettowo (?—1595) šeimoje (MVL, 12—14, 22—25). Paaugusį tėvas leido į mokyklą, kad „išmokytų skaityti, rašyti ir katekizmo, toliau ne“. Matas mokslą labai mėgo,

³⁶ Apie Vilniaus protestantų elitą šiek tiek rašoma liuteronų ir evangelikų-reformatų bendruomenių istorijose, straipsniuose apie XVI a. pab.—XVII a. religinius konfliktus bei viename kitame darbe: žr.: A.F. [F. Adamowicz], *Kościół augsburski w Wilnie. Kronika* [...], Wilno, 1855; W. Gizbert Studnicki, *Kościół ewangelicko-reformowany w Wilnie. Historia—organizacja—świętynia*, Wilno, 1935; M. Kosman, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie* (schyłek XVI—XVII w.), *Kwartalnik Historyczny*, 1972, t. 79, nr 11, s. 3—23; M. Kosman, *Protestanci i kontrreformacja. Z dziejów tolerancji w Rzeczypospolitej XVI—XVIII wieku*, Wrocław etc., 1978, s. 70—97; H. Wisner, *Stracenie Franca de Franco, Odrodzenie i reformacja w Polsce*, 1989, t. 34, s. 41—48; H. Wisner, *Likwidacja zboru ewangelickiego w Wilnie* (1639—1646). *Z dziejów walki z inaczej wierzącymi*, ten pat, 1993, t. 37, p. 89—101; G. Schramm, *Protestantismus und städtische Gesellschaft in Wilna* (16.—17. Jahrhundert), *Jahrbucher für Geschichte Osteuropas*. Neue Folge, 1969, Nr. 17, S. 187—214; P. Karge, *Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen* (Kowno), *Altpreuussische Monatschrift*, 1917, Bd. 54; P. Karge, *Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen* (Kowno), *Das Litauen Buch. Eine Auslese aus der Zeitung der 10. Armee*, 1918, S. 94—105; E. Kneifel, *Die evangelisch—augzburgischen Gemeinden in Polen 1555—1939. Eine Parochialgeschichte in Einzeldarstellungen*, Vierkirch über Munchen (b.d.), S. 210—213, 284—285.

tačiau tėvas dėl pinigų stygiaus atidavė jį tarnauti pas savo giminaitį rotmistrą Kristijoną Putkamerį. Kaip rašo M. Vorbekas-Lettowas, senelis Martynas paskui labai gailėjęsis tokio savo sprendimo. Netrukus K. Putkameris buvo nušautas. Tuomet Matas pristojė prie poną gydžiusio Gvalterio Rifo, o vėliau kelis metus tarnavo Elbinge pas Kasperą Brauną (MVL, 23). Vėliau, pabuvojęs cirulninko — amatininko mokiniu — priešingai M. Vorbeko-Lettowo intonacijoms, kalbėkime aiškiai — išvyko į pameistrio kelionę po Europą. Klajojo Vokietijoje, du metus buvo Vienoje ir Prahoje, vėliau per Vengriją grįžo į Lenkiją. Keliaudamas per Krokuvą, Lvovą, Poznanę, Varšuvą ir Liubliną pasiekė Vilnių (MVL, 25). Pagal M. Vorbeko-Lettowo pasakojimą, jo tėvas Vilniuje turėjo būti apie 1580—1583 m. (MVL, 12, 25). Tačiau kaip tada paaiškinti liuteronų kapinėse buvusios Lettowų antkapinės plokštės datą: 1556—1600 m.³⁷

Kai kurie autoriai nurodo, kad čia jis tapo Zigmanto Vazos rūmų gydytoju. Kiti — Zigmanto Vazos gydytoju Erarto Katerlos tarnu. Tačiau pats M. Vorbekas-Lettowas kalba kitaip. Jo tėvas buvo tik Žygimanto Augusto gydytoju Hanso Katerlos sūnaus Erarto tarnu. Zigmanto Vazos gydytoju iš tikrųjų buvo jo posūnis Paulius Katerla (m. 1622 04 08) (MVL, 63). Tai patvirtina ir naujausi medicinos istorikų tyrinėjimai: Pauliaus Katerlos pavardė minima tarp beveik trisdešimties žinomų Zigmanto Vazos gydytojų³⁸. Po tragiškos pono mirties (jį nušovė vienas haidukas) apie 1587 m., kiek vyresnis nei dvidešimt dvejų metų jaunuolis vedė našlę Elžbietą Bausin su keturiais vaikais. Su ja susilaukė dar šešių vaikų. Tėvą pergyveno tik dukra Kristina ir sūnus Motiejus Vorbekas-Lettowas (MVL, 23, 26—27, 62—63). Matas pasiligojęs buvo jau 1616 m. pabaigoje—1617 m. pradžioje: „Mało co z łóżka wstawał“ (68). Mirė 1624 m. vasario 6 d., apie antrą valandą nakties, nuo karštligės (MVL, 64).

Vedybos atvėrė Matui kelią į aukštesnį socialinį statusą ir pasiturintį miestiečio gyvenimą. Svarbu pažymėti, kad XVI a. pabaigoje balvieriaus profesija buvo (šalia auksakalio ir pirklio) viena pelningiausių ir garbingiausių. Diplomuotų medicinos daktarų tuo metu buvo nedaug. Šaltiniuose balvierius Matas minimas nuo 1588 m. 1592 m. jis vadinamas liuteronų bažnyčios senjoru. 1595 m. vasario 28 d. „Famato Mathia[e] Litau, chirurgo vilnen[si]“ buvo suteikta privilegija, išlaisvinanti jo mūrnamį Vokiečių gatvėje, esantį tarp Vitebsko vaivados Stanislovo Kiškos ir Baltramiejaus Prokudo mūrnamių, nuo svečių apsistojimo³⁹. 1598 m. M. Lettowas buvo

³⁷ A. Sniezko, *Cmentarz ewangelicki w Wilnie 1806—1956*, Wrocław, 1972, s. 3, 62—64, (mašinėraštis, Biblioteka Ossolineum w Wrocławiu, Dział rękopisów, rkps. 16151/ II.).

³⁸ I. Komasa, *Nadworni lekarze Wazów, Archiwum historii i filozofii medycyny*, 1990, t. 53, nr 3, s. 133.

³⁹ *Lietuvos Metrika* (toliau — *LM*), kn. 80, l. 345v—346. *LM* originalai yra Maskvoje. Straipsnio autorius naudojo mikrofilmais, saugomais *LVA*.

vokiečio balvieriaus Hanso Mölerio testamento globėjas, vertėsi praktika savo name Vokiečių gatvėje⁴⁰.

Jam taip pat pavyko rasti kelią pas Radvilas—teikdavo jiems savo paslaugas, o jie savo ruožtu svečiuodavosi pas jį (MVL, 57—58, 62). „Geras ir patikimas“ M. Lettowo draugas buvo Radvilų klientas, Vilniaus pilies teismo teisėjas, poetas Danielius Naborovskis. Bičiuliui mirus jis parašė velionį šlovinančią epitafiją (MVL, 65—66). Reikia pastebėti, kad dalykiniai etc. ryšiai su bendratikiiais didikais ir bajorais buvo viena svarbiausių XVII a. Vilniaus miestiečių protestantų gerovės ir tolesnio avanso priežasčių.

Labai įdomus 1598 m. liepos 3 d. Martyno Kaštelos ir M. Lettowo laiškas Trakų vaivadai Mikalojui Kristupui Radvilai. Jame informuojama, kad minėto velionio Mölerio, vaivados cirulninko, turtą Ivanas Kondratovičius atvežė į Vilnių. Velionio našlei ir vaikams priklausanti turtą globėjai gavę pagal magistrato atstovų darytą aprašą. „Nuolankūs tarnai“ pasirašo laišką (Matas Lettowas pusiau gotišku kursyvu) ir prispaudžia savo antspaudus. M. Lettowo antspaudu viršuje yra inicialai „M L“ ir kryžius, per vidurį — trys šakelės (?), žemai, kairėje, — dar du kryžiai⁴¹. Tačiau šis žymuo labiau panašus ne į herbą, bet į tarp turtingesnių miestiečių labai paplitusį asmeninį—nuosavybinį ženklą „gmerką“. Pasak Witoldo Maiselio, priešingai bajorų herbams, jis nebuvo paveldimu giminės ženklu⁴². Bajorų požiūris į tokius ženklus atsispindi 1591 m. rugpjūčio 12 d. išrašė iš žemės teismo knygu, aprašančiame liuteronų šaltkalvio Martyno Hancevičiaus testamento, kurio liudytoju buvo ir M. Lettowas, teisėtumo nagrinėjimą. Testamentą ginčijančių ieškovo atstovas pareiškė, jog testamentas negalioja, nes jį pasirašę „люди простые мещане, которые яко гербовъ шляхетских не могут меть, такъ тежь никому тестаментовъ печатъми своими утверждать не могутъ“⁴³. Bet kuriuo atveju su žinomu vėlesniu Vorbekų-Lettowų herbu minėtas atvaizdas nieko bendro neturi, o M. Lettowo bajoriškas jokiuose dokumentuose neatsispindi.

Kai kurie tyrinėtojai, taip pat dažnai klystantis M. Vorbeko-Lettowo biogramos „Lenkų biografiniame žodyne“ autorius Franciszekas Minceris nurodo, kad

⁴⁰ Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов (toliau — AVAK), Вильно, 1879, т. 20, с. 68, № 50; с. 81, № 59; с. 134, № 100; *Baltarusijos centrinis valstybinis istorijos archyvas Minske* (toliau — BCVLA), f. 694, ap. 4, b. 1300, l. 48—49. Už nuorodą dėkoju dr. Zigmantui Kiaupai.

⁴¹ Archiwum Główny Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów (toliau — AGAD AR), dz. V, nr 1850, l. 1—2.

⁴² W. Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa—Poznań, 1982, s. 277—278. Plg. E. Gudavičius, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje XII—XIX a.*, Vilnius, 1980, p. 75—76.

⁴³ AVAK, t. 20, p. 65, nr. 50.

Matas Lettowas 1630 m. ėjo liuteronų bažnyčios kuratoriaus pareigas, o 1635 m. buvo burmistru. Deja, pastarasis jau keli metai kaip buvo miręs (MVL, 64). Šiuo atveju autorius, matyt, rėmėsi netikslia ir vėliau pastebėta Ferdinando Adamowicziaus darbo informacija⁴⁴. Kiti duomenys ir pats „Atminties lobyno“ tekstas rodo, kad tai yra įprastas dviejų Lettowų — tėvo ir sūnaus — painiojimas. Tiesa, burmistru nėra vienas iš jų nėra buvęs⁴⁵. Reali M. Lettowo socialinė padėtis buvo kur kas kuklesnė. Beje, savo pavardę jis rašė be sando „Vorbek“.

Kažkiek turto Matas Lettowas paveldėjo iš tėvo Martyno (MVL, 12, 23—25), tačiau didžiojo 1610 m. Vilniaus gaisro metu jo mūrnamis ir visas kilnojamasias turtas sudegė (MVL, 10). 1616 m. pastatas jau buvo atstatytas. Be to, Matas turėjo užstatytą Milčo dvarą (MVL, 57—58, 64). Šis faktas liudija apie M. Lettowo priklausymą turtingiausių miestiečių sluoksniui. Sūnui Motiejui testamentu paliko jau du mūrnamius, daržą Elbinge, o dukrai — daržą už Vilniaus vartų ir 20 000 aukšinių. Po lygiai padalijo visą kilnojamąjį turtą: aukso, sidabro, vario, cino papuošalus ir indus (MVL, 64, 65).

Gavęs vien pradinį išsilavinimą, bet šiek tiek pramokęs lotynų kalbos, nors žodžius „renatus“, „natus“ painiodavo (MVL, 29) ir pasiekęs tik cirulninko padėtį, visomis išgalėmis siekė užtikrinti didesnę, diplomuoto medicinos daktaro karjerą sūnui Motiejui (MVL, 14, 27, 30—38). Be to, pats jaunystėje apkeliavęs ir pažinęs pusę Europos, nebijojo išleisti į studijas ir sūnaus. Atiduoti paskutinius pinigus sūnui išmokslinti galėjo paskatinti ir žmonos Elžbietos pirmojo vyro beprasmiška mirtis. Kareivį, esą netyčia nušovusį nedavusį jam kelio ar nenukėlusį kepurės miestietį, jo vadas netgi nenubaudė. Labai jautriai apie tai rašo ir pats M. Vorbekas-Lettowas (MVL, 25—26). Beje, jis rašo, kad tėvas labai mėgo sodininkystę (MVL, 13—14), o prie liuteronų bažnyčios įsteigė „brolišką skrynelę“ beprocentinėms paskoloms teikti (MVL, 91—92).

Taigi Matas Lettowas pasiekė labai daug: vedybų dėka buvęs cirulninko tarnas įsitvirtino negausios, tačiau apsišvietusios⁴⁶, turtingos ir įtakingos protestantiškos Vilniaus visuomenės viršūnėje, perėmė žmonos velionio vyro praktiką, tapo Radvi-

⁴⁴ Plg. F. Adamowicz, min. veik., p. 33—35.

⁴⁵ Jų neskiria ir Wojciechas Sokolowkis: žr. W. Sokołowski, Instrukcja pedagogiczna dla Janusza Radziwiłła do szkoły zborowej w Wilnie (kartka z dziejów młodzieży szlacheckiej na Litwie w XVII w.), *Rozprawy z dziejów oświaty*, 1989, t. 32, s. 72, przyp. 5. Tekste aiškiai pasakyta: „...mimo wszystkich inszych doktora Matysa starego przystawic, a pod niebytnosc syna jego pana doktora...“.

⁴⁶ Pvz., 1609 m. buvo išspausdintas Pauliaus Katerlos kūriny, parašytas sesers Anos ir liuteronų mokyklos rektoriaus Kirijako Mölerio vestuvėms, *Chorus musarum in honorem nuptiarum [...] concinnatus a Paulo CATERLA vilnensi lithuano, sponsae fratre*, Regiomonti, 1609. Egzemplioriuje, saugomame Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje (sign. XVI Qu. 467), rašoma apie vestuves, įvykusias „in adibus praestantissimi viri d(omi)n(i) Mathiae a Litaw“, yra kitų genealoginių įrašų.

las aptarnaujančių medikų grupės nariu ir sukaupė didžiulį turta. Tolesnei sūnaus — Motiejaus Vorbeko-Lettowo — karjerai svarbiausia buvo tai, kad tėvas jam suteikė puikų vidurinį išsilavinimą, išsiuntė studijuoti į užsienį, o vėliau, matyt, padėjo tapti Radvilų gydytoju.

2. Motiejus Vorbekas-Lettowas

Daugelis jo biografijos faktų yra žinomi. Mažiau nušviestas paskutinysis Motiejaus Vorbeko-Lettowo gyvenimo laikotarpis, nes paskutiniai „Atminties lobyno“ įrašai daryti 1657—1660 m. (MVL, 278—292). Žinias apie buvimą Boguslavui Radvilai priklausančiame Slucke pagal išlikusią paties M. Vorbeko-Lettowo, našlės ir sūnų korespondenciją papildė H. Wisneris ir A. Sajkowski⁴⁷. Išlikusios Slucko evangelikų—reformatų krikšto metrikų knygos rodo, kad Slucke M. Vorbeko-Lettowo gyvenimas nebuvo toks sustingęs, kaip gali pasirodyti iš jo laiškų. Jau 1657 m. gegužės 13 d. jo žmona Elžbieta buvo vaiko krikštamote, tą pat liudija ir kitas, 1658 m. birželio 10 d. įrašas. 1662 m. gruodžio 19 d. Svisločeje pakrikštyto vaiko krikštatėviu buvo numatytas pats Motiejus Lettowas, bet jo vietoje dalyvavo kitas⁴⁸.

Naujų faktų galima rasti ir daugiau, bet svarbu ne jų skaičius, o visumos interpretacija. Pabandykime aptarti teisinius ir faktinius Motiejaus Vorbeko-Lettowo bajorystės aspektus, karjerą, socialinę ir religinę aplinką bei su ja susijusias mentaliteto ypatybes.

Kelių į atstatytą ar įgytą bajorystę iš esmės atvėrė išpūdinga paties M. Vorbeko-Lettowo karjera, o jai pamatus padėjo įgytas išsimokslinimas, be kurio jis nebūtų tapęs Vladislavo IV Vazos gydytoju.

Pasimokęs Vilniaus protestantų mokyklose (MVL, 31, 33—35) ir garsiojoje Gdanko gimnazijoje (į jos mokinių knygą įsirašė 1605 m. rugpjūčio mėn.)⁴⁹ M. Vorbekas-Lettowas dar klausėsi paskaitų Vilniaus akademijoje (MVL, 14, 31—33, 37). Po didžiojo 1610 m. liepos 1 d. Vilniaus gaisro tėvas jį išsiuntė studijuoti į užsienį. M. Vorbekas-Lettowas rašo, kad Paryžiuje jis buvo apvogtas, todėl 1611 m. pabaigoje Paryžiuje įsiprašė į didikų Fridricho ir Aleksandro Sapiegos tarnus. Taip pasiūlydavo dažnas neturtingas miestietis jaunuolis. Už tarnybą gau-

⁴⁷ H. Wisner, *Pamiętnik Macieja Vorbek-Lettowa*; A. Sajkowski, min. veik.

⁴⁸ *LVI*, f. 606, ap. 1, b. 231, l. 153, 155, 160v.

⁴⁹ *Księga wpisów uczniów Gimnazjum Gdańskiego 1580—1814*, opracowali Z. Nowak i P. Szafran, Warszawa—Poznań, 1974, s. 73.

davo tik pavalgyti — apsirengti turėjo pats. Su Sapiegomis jis išbuvo iki pat 1612 m. gruodžio: nešiodavo jų knygas, konspektuodavo paskaitas etc. Matyt, gavęs pinigų iš tėvo ar sumokėjęs Sapiegoms, juos Bolonijoje paliko ir pradėjo savarankiškus mokslus Paduvoje (MVL, 40—42). Bolonijoje jis, atrodo, taip pat buvo globojamas. Šį kartą — ten studijavusio Mikalojaus Paco. Pastarajam atsidėjo tuo, kad būdamas universiteto sindiku, išrūpino M. Pacui dokumentą, atleidžiantį jį nuo maitų visoje Venecijos valstybėje (MVL, 110). Sindiko postas ir gautas Šv. Morkaus ordinas M. Vorbekui-Lettowui vėliau labai pravertė — jie minimi tarp jo nuopelnų 1635 m. vasario 23 d. nobilitacinėje privilegijoje. Jo požiūrį į mokslo svarbą gerai parodo nepavykusios teisės studijos. Būdamas Liuvene, dėl susiklosčiusių aplinkybių M. Vorbekas-Lettowas buvo priverstas klausytis teisės paskaitų ir jam neblogai sekėsi: „fervide jałem się za iuridicum i bardzo dobrze uchozdzic począłem“. Jis netgi išspausdino tezes apie negaliojantį testamentą ir pasiuntė tėvui (MVL, 27, 41, 42). Galbūt tai buvo leidinys „*Alexis ecloga dedicata Nicolai Pacio*“ — jis minimas Karolio Estreicherio bibliografijoje⁵⁰. Tačiau pagyvenęs tėvas liepė mesti teisės studijas ir grįžti prie medicinos. Matas Lettowas mokė sūnų: „medicina [...] greičiau gali magnatų malonę pelnyti“; „vyrai būti panašiam į kunigaikščius nėra svarbiausias dalykas“; „Galenas duoda turta“; „turint tokią profesiją patogu patekti į magnatų kambarius“ (MVL, 27). Motiejus pritarė tėvo samprotavimams, jam labai rūpėjo mokslo teikiamas atlygis ir socialinio avanso galimybės (MVL, 22—23, 27, 30, 42). Matyt, kad buvo išauklėtas visapusiško paklūnumo tėvams dvasia, jis kritikuoja senelį Martyną, nesuteikusį gabiam savo sūnui Matui, Motiejaus tėvui, tinkamo išsimokslinimo. Tačiau įgijęs medicinos daktaro laipsnį M. Vorbekas-Lettowas ir toliau vertino iškalbą ir mokslo žinias (MVL, 7, 19, 21, 43—44), nuolat cituodavo lotynų autorius, nors sudegus bibliotekai labiau pabrėžė, kiek ji kainavo (MVL, 20).

Nors M. Vorbekas-Lettowas suvokė, kad tiek daug gyvenime jis pasiekė medicinos dėka, tačiau „Atminties lobyne“ apie ją palaiapsniui rašė vis mažiau. Medicinos istorikas Andzrejus Skrobacis ne veltui stebėjosi, kodėl toks įžymus gydytojas, kaip M. Vorbekas-Lettowas, tiek mažai pasakoja apie savo darbą. O leidėjai apskritai suabejojo jo kvalifikacija! Atsakymas galėtų būti toks: gydytojo profesija buvo viena plebėjiškiausių ir tarp bajorų nepopuliari⁵¹, tad M. Vorbekas-Lettowas jautė, kad palikuonims apie tai reikia palikti kuo mažiau žinių. Šį kompleksą parodo atsiliepiamas apie gydytoją škotą Vaterborną: „dėl malonių poelgių tapęs bajoru, gyvendamas kaip bajoras, naudojasi priklausančiomis laisvėmis ir gydytojo praktika

⁵⁰ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, Kraków, 1906, t. 21, s. 354.

⁵¹ D. Źołądz, *Ideaty edukacyjne doby staropolskiej*, Warszawa, 1990, s. 227.

daugiau nebesiverčia“ (MVL, 98). Jis taip pat mini medicinos daktarą ir karaliaus gydytoją Kristupą Sapelijų, kuris tapęs našliu ir kanauninku, „pradėjo pamiršti gydytojo praktiką“ (MVL, 78).

Antonis Mączakas teisingai pažymi, kad socialinės-profesinės grupės: advokatai, valdininkai, gydytojai, kariškiai ir menininkai XVII a. Respublikoje vaidino kur kas mažesnę vaidmenį, negu to meto Anglijoje ar Prancūzijoje, — jų luomas buvo silpnas. Todėl šio luomo atstovai visokiais būdais stengdavosi nerodyti savo atskyrumo, o pritapti prie luominės struktūros⁵², o jeigu pavyks, pasidaryti bajorais. Tokių šansų pelningų profesijų atstovai turėdavo nemažai. Būdingas Jono Lauryno Brauno (1636—1690) atvejis: garsaus trijų valdovų gydytojo karjera baigėsi nobilitacija ir žemės valdų įgijimu⁵³.

1616 m. į Vilnių grįžęs diplomuotas medicinos daktaras nesnaudė ir neilgai trukus tapo vienu iš Kristupo Radvilos gydytojų. Dalyvavo karo žygiuose Livonijoje. Tai irgi buvo akcentuota jau minėtoje nobilitacinėje privilegijoje. Tačiau karaliaus dėmesį jo aukšta kvalifikacija atkreipė tik 1634 m. pabaigoje karinėje ekspedicijoje prie Smolensko. M. Vorbekas-Lettowas rašo, kad dėl pasiūlymo tapti valdovo gydytoju jis dar abejojęs, tačiau tai mažai tikėtina (MVL, 78—79). Kiek anksčiau, 1633 m. rugsėjo 18 d., prie Smolensko valdovas suteikė M. Vorbekui-Lettowui privilegiją, kuria išlaisvino iš magdeburginės priklausomybės jo mūrnamį Vokiečių g. Vilniuje⁵⁴. Maždaug tuo pat metu Vilniaus magistratas jį išrinko suolininku, netrukus ir tarėju. Iš „Atminties lobyno“ bei kelių privilegijų žinome, kad tikra „karališkoji malonė“ jam nusišypsojo 1635 m. sausio 16—vasario 24 d. 1635 m. sausio 16 d. Torūnėje M. Vorbekas-Lettowas gavo servitoratą su jurgeltu ir buvo paskirtas karaliaus gydytoju⁵⁵. Pats „Atminties lobyno“ autorius teigia, kad K. Radvila jo paslaugų karaliaus naudai atsisakė 1635 m. sausio 19 d. Torūnės rotušėje, o servitoratą iš valdovo jis gavo 1635 m. kovo 18 d., po pasibaigusio seimo (MVL, 80—82). Po metų—1636 m. vasario 12 d. jis gavo ir išdo dvariškio privilegiją (MVL, 85—86). Ją 1647 m. sausio 9 d. valdovas perleido M. Vorbeko-Lettowo sūnui Kristupui. Tuo pat metu M. Vorbekas-Lettowas gavo ir karaliaus sekretoriaus privilegiją (MVL, 154). Visos pareigybės jam užtikrino apie 3000 auksinų metinių pajamų. Tačiau ypač svarbus įvykis įvyko 1635 m. vasario 23—24 d. Varšu-

⁵² I. Ichnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Żarnowski, *Spoleczeństwo polskie od X do XX wieku*, wyd. trzecie, poprawione, Warszawa, 1996, s. 308—320.

⁵³ M. Wagner, Jan Wawrzyniec Braun—polski lekarz królewski z drugiej połowy XVII wieku, *Archiwum historii i filozofii medycyny*, 1992, t. 55, nr 3—4, s. 339—340.

⁵⁴ *LM*, kn. 110, l. 185v—186v.

⁵⁵ Ten pat, kn. 111, l. 188—189v.

voje: Vladislovas IV suteikė jam nobilitacinę privilegiją ir indigenatą (MVL, 106—107)⁵⁶. Tai aptarsime kiek vėliau.

Valdovo dvare M. Vorbekui-Lettowui sekėsi dėl kelių priežasčių. Savo klientą globojo galingieji Radvilos. Naujasis valdovas iš pradžių palankiai žiūrėjo į protestantizmą, dėl to su juo artimus ryšius palaikė Kristupas Radvila⁵⁷. Būdamas vokiečių kilmės (motina buvo iš Habsburgų dinastijos) Vladislovas IV protegavo vokiečių kultūrą ir vokiečius dvariškius. Be vokiečių, valdovas dar mokėjo lotynų, italų; lenkiškai kalbėjo ir rašė nekaip. Dvare daugiausia buvo bendraujama vokiečių kalba. Iš tėvo Vladislovas IV paveldėjo domėjimąsi mokslu. Valdovą kankino baisios, tuo metu nepagydomos ligos ir jis kentėjo nepakenčiamus skausmus. Todėl jį gydžiusiems iš viso trisdešimt septyniems gydytojams jis mokėjo didelius atlyginimus, teikė privilegijų ir nobilitacijų⁵⁸.

M. Vorbekas-Lettowas puikiai atitiko beveik visus (išskyrus religinį) kriterijus: buvo vokiečių kilmės, Italijoje įgijo filosofijos ir medicinos daktaro laipsnį! Jis puikiai mokėjo vokiečių kalbą, taip pat lotynų, matyt, ir italų. Be to, jis buvo iš Vilniaus, kurį Vladislovas IV labai mėgo. Savo sekretoriui karalius pavesdavo įvairių užduočių (MVL, 110—111, 142—150), o kartą padovanojo retą radinį (MVL, 209). M. Vorbekas-Lettowas buvo miestiečių kilmės, tačiau tokių dvariškių buvimas buvo įprastas ne tik karaliaus, bet ir didikų dvaruose; be to, karaliaus nobilitacija šią problemą laikinai išsprendė.

Pasistūmėti socialinės piramidės laiptais ir išsilaikyti joje, mirus M. Vorbeko-Lettowo geradariui Vladislouvi IV, ypač padėjo jo globėjų didikų parama. Už ją karališkasis gydytojas iš pradžių, matyt, atsimokėdavo tarpininkavimu pas valdovą, informacija apie dvaro reikalus, taip pat ir kaip gydytojas.

Studijų metais jį globojo katalikai Fridrichas ir Aleksandras Sapiegos bei Mikalojus Pacas. Grįždamas į Vilnių, Motiejus užsuko pas LDK arklaininką Povilą Steponą Sapiegą, kur viešėjo savaitę ir išvyko su gausiomis dovanomis (MVL, 57). O štai vėliau, 1660 m., M. Vorbekas-Lettowas, siųsdamas į Varšuvą sūnų Aleksandrą, paprašė draugo „aby z rąk swoich oddał na służbie“ LDK kancleriui Kristupui Pacui: „aby i chciał, i umiał zyczliwie usługując łaskę pańską pozyskać...“ (290). Beje, M. Vorbeko-Lettowo svečiu Varšuvoje buvo Feliksas Pacas, karaliaus dvariškis (MVL, 119).

⁵⁶ AGAD, *Metryka Koronna*, ks. 180, l. 389—394v; ks. 190, l. 43v—45.

⁵⁷ W. Czapliński, *Władysław IV i jego czasy*, Warszawa, 1976, s. 84—85, 99, 140—141.

⁵⁸ W. Czapliński, min. veik., p. 10; W. Czapliński, *Na dworze...*, 22, 51—52, 100—101, 102—103, 198—201, 202—203, 207; H. Wisner, *Władysław IV Waza*, Wrocław etc., 1996, s. 9, 119, 149; I. Komasa, min. veik., p. 134—137; W. Kaczorowski, Kuracja uzdrowiskowa Władysława IV Wazy w Baden w 1638 roku, *Studia Historyczne*, 1994, t. 37, nr 4, s. 479, przyp 1.

Didžiausiais jo globėjais iki pat mirties išliko Radvilos. Yra faktų, leidžiančių jį apibūdinti kaip specifinį jų klientą: M. Vorbeko-Lettowo ir jo globėjų santykiai atitinka Antonio Mączako aprašytą kliento—patrono santykių modelį⁵⁹. Jiems buvo būdingas abipusis išskaičiavimas, taip pat ir tam tikras emocinis ryšys. Beje, M. Vorbeko-Lettowo klientišką mentalitetą rodo jo pastangos rasti globėjus ir savo sūnums. Kaip ir tėvui, patrono religija jam nebuvo svarbiausias dalykas.

„Dideliu mano tėvo ir mano globėju“ M. Vorbekas-Lettowas vadina Vilniaus kaštelioną Jonušą Radvilą, savo pirmagimio krikšto tėvą (MVL, 62). Kur kas ilgesni ir glaudesni ryšiai jį siejo su Vilniaus vaivada, LDK didžiuoju etmonu Kristupu Radvila (1589—1640). Magnatas svečiuodavosi jau tėvo namuose (MVL, 57—58), o 1617 m. gegužės mėn. paskyrė M. Vorbeką-Lettową savo karo gydytoju (MVL, 60—61, 66, 76—78, 80). Jis ir kiti Kristupo Radvilos gydytojai minimi kunigaikščio instrukcijose: nurodoma neturėti pernelyg daug tarnų, keičiantis globoti ligonius, konsultuotis tarpusavyje⁶⁰. Vėliau, kaip minėjome, Radvila sutiko M. Vorbeką-Lettową perleisti karaliui (MVL, 80—82). Kartu su sūnėnu Boguslovu K. Radvila 1621 m. vasario mėn. buvo M. Vorbeko-Lettowo vaiko krikštatėviais (MVL, 63). Be to, M. Vorbekas-Lettowas su svainiu Simonu Engelbrechtu už 60 tūkst. auksinų nuomojo Radvilų Vsieliubo dvaro Dubrovkos valdą Panemunėje (MVL, 68). Vienoje instrukcijoje K. Radvila liepia savo tarnui tartis su „ponu daktaru Matysu“ dėl sklypo Vilniuje, nupirkto iš Polocko vaivados, kad jis tą sklypą tariamai (?) nuomotų. Iš 1629 m. kovo 19 d. paliepimo kitam tarnui sužinome, kad M. Vorbekas-Lettowas dovanojo Radvilai du daržus⁶¹. Pastarasis jam padovanojo iš balvieriaus Foltyno Mireltyno ir Stanislovo Žebrovskio nupirkto, kadaise pirkliai Stanislavui Pepingui priklausiusio, mūrnamio Vokiečių gatvėje dalį. Ją M. Vorbekas-Lettowas 1644 m. pardavė liuteronų bažnyčiai įsteigti prieglaudą našlėms ir špitolę⁶². Radvila gynė Motiejų nuo Litavorų—Chreptavičių kliento užsipuolimų dėl jo pavardės (MVL, 106—109, 164) ir t.t. Tad M. Vorbekas-Lettowas pagrįstai vadina jį savo „geradariu“, šlovina ir iškelia Radvilos nuopelnus užtikrinant disidentų teises (MVL, 78, 70—71)⁶³. Mirus Kristupui Radvilai,

⁵⁹ A. Mączak, *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI—XVIII w.*, Warszawa, 1994, s. 8—20 ir kt.

⁶⁰ *AGAD AR*, dz. XI, nr 37, l. 95, 262—263. Už nuorodas dėkoju kolegai Deimantui Karveliui.

⁶¹ *BCVIA*, 694, ap. 3, b. 18, l. 27—27v; b.6. Už nuorodas dėkoju dr. Zigmantui Kiaupai.

⁶² *LVA*, f. 1008, ap. 1, b. 112, l. 16, 82. Plg.: F. Adamowicz, min. veik., p. 64; W. Gizbert Studnicki, Kamienice przy ul. Niemieckiej (Szkie historyczny), *Gazeta codzienna*, 1940, nr 66.

⁶³ Tyrinėtojai jo tarp Kristupo Radvilos klientų nemini: žr. U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa II Radziwiłła, Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1994, t. 38, s. 63—77; A. Paliušytė, *Mecenatas ir klientas Biržų Radvilų dvare XVII amžiaus I pusėje, Menotyra*, 1996, nr. 1, p. 11—16.

jis palaikė glaudžius ryšius su Vilniaus vaivada ir LDK didžiuoju etmonu Jonušu Radvila (1612—1655). Būdamas Varšuvoje, karaliaus dvare, M. Vorbekas-Lettowas informuodavo pastarąjį apie svarbius įvykius. 1638 m. birželio 7 d. laiške Jonušas Radvila džiaugiasi po ilgos pertraukos gavęs jo laišką⁶⁴. Patrono paprašytas, 1654 m. jis padovanojo Radvilos kunstkamerai brangų suvenyrą, kuri specialiai perdavė per sūnų Joną: „su sūniška dedikacija“ (MVL, 206—210)⁶⁵. Jis dalyvavo Jonušo Radvilos pokyliuose (MVL, 179—180), o tvano metais pritarė savo patrono kariniams ir diplomatiniais veiksmais (MVL, 187, 188, 205—207). 1655 m. rugpjūčio 3d. pašauktinių kariuomenės apžiūros metu Radvila atkreipęs į jį dėmesį, draugiškai pavadinęs „seneliu“ (MVL, 231), o mūšio prie Vilniaus išvakarėse Motiejus jau buvo patarėju Radvilos palapinėje (MVL, 233—235). Po mūšio, rugpjūčio 12 d., sutikęs M. Vorbeką-Lettową, Radvila kvietė jį pasilikti, tačiau šio tokia perspektyva netraukė. M. Vorbekas-Lettowas santūriai kalba apie Radvilos santykius su švedais (MVL, 248, 249, 252, 253), aprašo gandą apie jo nunuodijimą (MVL, 262).

Kritiškais 1651 m. M. Vorbeką-Lettową faktiškai išgelbėjo kitos Radvilų atšakos atstovas, katalikas, LDK kancleris Albrechtas Stanislovas Radvila, kaip pažymi „Atminties lobyno“ autorius, „neišpasakytas mano geradarys ir patronas“. Jis išrūpino M. Vorbekui-Lettowui mūnamio Vokiečių gatvėje Vilniuje išlaisvinimo nuo svečių prievolės privilegijos patvirtinimą ir užkirto kelią bandymui paneigti MVL bajorystę ir atimti žemės valdas (MVL, 160—166).

Paskutiniaisiais gyvenimo metais M. Vorbekas-Lettowas artimiausiai bendravo su LDK arklininku Boguslavu Radvila. Pastarasis buvo jo vaiko krikštatėvis, išnuomojo jam už 70 tūkst. auksinų Dorokų valdą (MVL, 179, 244). M. Vorbekas-Lettowas pažymi, kad Radvila užtaręs prieš kurfiurstą Karaliaučiuje buvusius pabėgėlius (MVL, 266). 1661 m. kovo 8 d. B. Radvila sutiko jam išnuomoti netoli Slucko buvusią Gorkų valdą, atpirkus tą iš ankstesnio laikytojo, vietinės stačiatikių bažnyčios brolijos⁶⁶.

Glaudūs ryšiai M. Vorbeką-Lettową siejo su labai svarbias pareigybes užėmusiais Tryznomis. LDK pakancleris, kunigas Marcjanas Tryzna 1642 m. pakrikštijo jo vaiką (MVL, 122), o LDK paįždininkį (1644—1652) Gedeoną Mykolą Tryzną jis lydėjo 1649 m. gruodžio 12 d. seime. G. M. Tryzną jis vadina „didžiu mano

⁶⁴ 1638 06 07. Biržai. Jonušo Radvilos laiškas, *AGAD AR*, dz. IV, kop. 326, nr. 739. Už nuorodą dėkoju kolegai Deimantui Karveliui.

⁶⁵ Płg. M. Jarczykova, *Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birżańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Katowice, 1995, s. 27—28, 56.

⁶⁶ Karaliaučius. 1661 03 08 Boguslovo Radvilos laiškas, *AGAD AR*, dz. IV, t. 1, nr 8, l. 279; płg. *AGAD AR*, dz. IV, t.2, nr 10, l. 19, 25v. Už nuorodas dėkoju kolegai Deimantui Karveliui.

geradariu“. Jo tarnybon M. Vorbekas-Lettowas atidavė sūnų Marcjaną (MVL, 173). 1652 m. pradžioje G. M. Tryzna leido jam administruoti Vilniaus kalyklą (MVL, 175). Būtent G. M. Tryzna direktoriavo 1651 m. išdo tribunole, priėmusiame M. Vorbekui-Lettowui palankius sprendimus (MVL, 164)⁶⁷.

M. Vorbekas-Lettowas naudojosi ir Lenkijos pakamario Samuelio Rylskio globa: tas būdavo karaliaus gydytojo namų svečiu (MVL, 119), jie kartu vyko į vienas krikštynas (MVL, 128). S. Rylskis taip pat padėjo jam išvengti minėtų nemalonumų 1651 m. (MVL, 165—166).

Tokių globėjų privalėjo turėti kiekvienas, siekias įsitvirtinti bajoriškoje visuomenėje. Be jų pagalbos tai padaryti buvo neįmanoma.

Dabar paanalizuokime nevienareikšmį, paties M. Vorbeko-Lettowo specialiai supainiotą jo bajorystės klausimą. Jį aptarsime, remdamiesi „Atminties lobynu“ ir archyvuose šaltiniuose esančiomis žiniomis apie M. Vorbeko-Lettowo kilmingumo pripažinimą ir vėlesnį jo išsaugojimą.

Paties M. Vorbeko-Lettowo nuostata aiški: daugelyje „Atminties lobyno“ teksto vietų jis atkakliai teigia, kad jo tėvas buvo kilęs iš senos ir galingos Vakarų Pamario bajorų giminės, tačiau nuskurdusios ir apsigyvenusios Elbinge, atšakos. Nobilitacijos faktą atsiminimuose jis faktiškai nutyli. Apie jį sužinome tik iš bylos dėl kaltinimo plebėjiškumu. Kaip minėta, istoriografijoje šis klausimas plačiau nenagrinėtas. M. Vorbeko-Lettowo nuoširdumu šiek tiek suabejojo Franciszekas Minceris. Pasak jo, „Atminties lobyno“ autoriaus teiginių negalima patvirtinti, nes jis nepateikia įtartinais dažnai degusių dokumentų originalų. Be to, jis perpasakojo dviejų žymių „Trylikamečio karo“ tyrinėtojų nuomonę dėl M. Vorbeko-Lettowo minimo vieno savo protėvių — lenkų karininko: šaltiniai tokio asmens nemini. Tačiau F. Minceris tepadarė išvadą, kad autoriaus protėvių vaidmuo buvo kur kas mažesnis, negu norėta pavaizduoti⁶⁸.

Viską sudėjus, įmanomi yra du variantai: bajorystės atstatymo (M. Vorbeko-Lettowo versija) ir nobilitacijos (kitų šaltinių duomenys). Verta aptarti juos abu.

Genealoginiuose Kaspero Niesieckio, Antonio Bonieckio, Sewerino Uruskiego kompendiumuose, „Lenkų bajorų enciklopedijoje“ ir kituose enciklopedinio pobūdžio leidiniuose apie M. Vorbeko-Lettowo protėvius ir palikuonis randame visokių: teisingų ir visiškai klaidingų žinių. Abejonių nekelia faktas, kad Vorbekai-Lettowai buvo sena Pamario bajorų giminė. Jos herbas apibūdinamas taip: žydra-me fone norago perverta raudona dėžutė, o karūnoje — trys stručio plunksnos (ji

⁶⁷ Apie G. M. Tryznos veiklą paįždininkio pareigybėje žr. A. Filipczak-Kocur, *Skarb litewski za pierwszych dwu Wazów 1587—1648*, Wrocław, 1994, s. 30—31.

⁶⁸ Žr. 22 nuorodą. Plg. 21 nuorodą.

naudojo ir M. Vorbeko-Lettowo palikuonys). Tačiau duomenų, patvirtinančių M. Vorbeko-Lettowo protėvių priklausymą minėtai Vorbekų-Lettowų giminei, nepateikiama — tai laikoma savaime suprantamu dalyku. Pasitenkinama „Atminties lobyno“ informacija. Naujų vertingų duomenų randame tik apie M. Vorbeko-Lettowo palikuonis⁶⁹. Kita vertus, iš paskelbtų nobilitacijų sąrašų žinome, kad 1635 m. M. Vorbekui-Lettowui buvo suteikta nobilitacija ir indigenatas⁷⁰. „Lenkų bajorų enciklopedijoje“ rašoma, kad prie ankstesnio herbo dar buvo pridėta „nugludintos geležies spalvos, per sulenkimus paaukuota šarvuota koja su pentinu, turinčiu penkis smaigalius“⁷¹.

Taigi padėti gali tik kritiškas „Atminties lobyno“ teksto perskaitymas, klausimo nagrinėjimas platesniame Lenkijos ir Lietuvos įstatymų dėl bajorystės kontekste bei *de jure* ir *de facto* plotmėse. M. Vorbeko-Lettowo nobilitacijos faktas yra akivaizdus. „Lenkijos Metrikoje“ išlikusi 1635 m. vasario 23 d. Varšuvoje Vladislavo IV suteikta privilegija pavadinta taip: „*Nobilitatio N[obi]lis Mathiae Litauer*“. Taip ją interpretavo ir nobilitacijų tyrinėtojai. Beje, sando „Vorbek“ dokumente nėra. M. Vorbekas-Lettowas, kaip ir jo tėvas, iki 1635 m. vadinosi ir buvo vadinamas tik „Littaw“, „Litauer“⁷². Tai ypač nesuprantama: nuskurdęs ir tapęs miestiečiu, tačiau protėvių genealogiją puikiai atmenęs bajoras tiesiog privalėjo kabintis už bajoriškos pavardės ir herbo. Pats M. Vorbekas-Lettowas aiškina, kad vienas iš jo protėvių kadaise buvo atvykęs į Lietuvą ir po didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties grįžęs į Pamarį su pravarde „Lettauer“ arba „Lettow“ (MVL, 108—109). Tokia dvigubos pavardės kilmė neįtikėtina. Vytauto „topo“ paminėjimas turėjo suteikti šiai versijai daugiau tikroviškumo. Tačiau privilegijoje minimi tik XV a. pab.—XVI a. pr. protėviai. Nors M. Vorbekas-Lettowas nerašo, bet iš konteksto aiškėja, kad apie savo tariamus XIV a. pradžios protėvius bajorus jis sužinojo tik 1635 m. būdamas Marienburge iš vietos burmistro Johano Fenigo (m. 1639). Labai įdomios jų pažinties aplinkybės. Švedams pralaimėjus, Marienburgas buvo keblioje situacijoje. Buvęs švedų šalininkas burmistras J. Fenigas, atsiklaupęs ant kelių, magistrato ir visų miestiečių vardu prašė valdovo atleidimo. Tą pačią dieną, sužinojęs iš Povilo Pod-

⁶⁹ K. Niesiecki, *Herbarz*, Lipsk, 1841, t. 6, s. 81—82; A. Boniecki, *Herbarz Polski*, Warszawa, 1909, t. 13—14, s. 173—174, 387; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, Warszawa, 1911, t. 8, s. 377—378; *Polska encyklopedia szlachecka*, Warszawa, 1937, t. 7, s. 313; t. 12, s. 210; *Encyklopedia powszechna*, 1864, t. 16, s. 939; *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, 1910, t. 33—34, s. 329—331.

⁷⁰ Z. Wdowiszewski, *Regestry przywilejów indygenatu w Polsce (1519—1793), Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, Buenos—Aires—Pariz, 1971, t. 5, s. 65; *Materiały genealogiczne*, s. 75.

⁷¹ *Polska encyklopedia szlachecka*, t. 7, s. 360.

⁷² *AGAD, Metryka Koronna*, ks. 180, l. 389—394v.

chocimskio, Vilniaus pilininko, apie M. Vorbeką-Lettową, karaliaus gydytoją, atvyko pas jį ir prisistatė jo giminaičiu. Jų bendravimas nenutrūko per visą valdovo buvimo Marienburge laiką. Pasak M. Vorbeko-Lettowo, sužinojęs, jog per 1610 m. Vilniaus gaisrą sudegė jo pirmtakų genealogija, J. Fenigas davė perskaityti savo užrašus ir pažadėjo atsiųsti visų protėvių genealogiją — „*Hypotyposis vorbekanae*“⁷³. Tai padarė labai greitai. Ja M. Vorbekas-Lettowas labai džiaugėsi, davė sekretoriui padaryti jos kopiją (MVL, XXII, 18—21).

Kaip aiškinti šį epizodą? Keblioje situacijoje atsidūręs J. Fenigas (apie „nepagrįstus“ jam kaltinimus rašo pats M. Vorbekas-Lettowas) rado įtakingą užtarėją pas karalių ir atsimokėjo už tai sukurdamas jo bajorišką legendą. J. Fenigas buvo labai išsilavinęs žmogus (MVL, 20) ir tai padaryti jam nebuvo sunku. Beje, nemažą kūrinio „*Hypotyposis vorbekanae*“ dalį užima paties M. Vorbeko-Lettowo informacija apie jo artimiausius giminaičius, kuri nekelia abejonių⁷⁴.

J. Fenigo protėvių genealogija, siekianti net XIII a. „protėvius“, M. Vorbekui-Lettowui tapo vienu svarbiausių jo bajoriškos kilmės įrodymų. M. Vorbekas-Lettowas dar rėmėsi keliais kitais dokumentais (MVL, 106—109), tačiau klaidų pastebima netgi vadinamuosiuose originaluose (MVL, 107). Matyt, čia susiduriame su Umberto Eco aprašyta, viduramžiais ypač paplitusia, vadinamąja „nuoširdžios falsifikacijos“ atmaina. Įsitikinęs savo teisumu, „atrandamas“ ir tai patvirtinantis dokumentas.

Svarbu pabrėžti, kad 1635 m. M. Vorbeko-Lettowo nobilitacija ir indigenatas buvo neteisėti. Jam nepasisekė, kad savo karjerą pradėjo labai nepalankiu metu. XVI a. pab.—XVII a. pr. plebėjų brovimosi į savo luomą bangos išgąsdinti bajorai priėmė labai griežtus įstatymus ir šioje srityje elekcinių karalių teises visapusiškai suvaržė. Nuo 1578 m. nobilituoti galėjo tik seimas, o nobilitacija turėjo būti įrašyta į seimo konstituciją. Ši nuostata buvo pakartota 1613 m. konstitucijoje. 1633 m. seimas uždraudė privačią adopciją. Be to, kandidatas privalėjo įrodyti savo nuopelnus kraštui, bajorystę gimtajame krašte, prisiekti ištikimybę seime, o iki kito seimo dar įsigyti žemės valdą⁷⁵. Todėl M. Vorbeko-Lettowo nobilitacija buvo tik privati karaliaus akcija ir naujuoju bajoru jis tapo tik *de facto*, tačiau, kol buvo gyvas palankus valdovas, jos teisėtumo niekas neginčijo. M. Vorbekas-Lettowas tai suprato ir todėl jam prireikė dar kitų bajorystės įrodymų. Jie M. Vorbekui-Lettowui vėliau labai pravertė, nes kovoti už savo bajorystę teko ne kartą.

⁷³ Apie tai minima ir rankraštyje: *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie*, rkps. 1857, l. 1—43.

⁷⁴ Ten pat, l. 17—43.

⁷⁵ Wł. Semkowicz, *Wywody szlachectwa w Polsce XIV—XVII w.*, *Rocznik towarzystwa heraldycznego we Lwowie*, 1913, t. 3, s. VII—VIII; Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski, t. 2: od połowy XV wieku do r. 1795*, Warszawa, 1966, s. 75, 126, 215—217, 208, 238; Z. Wdowiszewski, *min.veik.*, p. 12.

Pirmas išbandymas atėjo 1637 m. prie Lenkijos prijungus Lemborko-Bytomio pavieta, jos sudėtyje išbuvusį iki pat 1657 m.⁷⁶ M. Vorbekas-Lettowas teigė, kad jo protėviai buvo kilę būtent iš jo. Visi pavieto bajorai privalėjo vietoje įrodyti savo kilmę (MVL, 113). Tai turėjo paliudyti ir kiti. Išsigandęs M. Vorbekas-Lettowas atsisakė Vilniaus magistrato tarėjo pareigų (MVL, 87—91), o į naująjį pavieta, būdamas apdairus, pats nevyko — nusiuntė savo atstovą. Pagaliau 1638 m. balandžio 9 d. gavo teigiamą pavieto atestaciją dėl bajorystės.

Tačiau bajorystės įrodymų netvirtumas paaiškėjo jau 1638 m. pabaigoje, kai jo globėjas Kristupas II Radvila paprašė atitinkamų dokumentų originalų. Jų reikėjo tam, kad konvokaciniame seime galėtų paaiškinti dėl didikų Litavorų-Chreptavičių kliento pareiškstų pretenzijų: „z jakich miar tego nazwiska zażywa [...], którym się piszą z przodków swoich panowie Chreptowiczowie“ (MVL, 109). Didiko reakcija buvo labai griežta. Matyt, jis pagalvojo, kad kažkoks bajoras neteisėtai naudojasi jo pavarde, o tai buvo laikoma nusikaltimu⁷⁷. Šis įvykis, rodos, paprastas nesusipratimas, baigėsi abejojimu M. Vorbeko-Lettowo bajoryste. Jai įrodyti M. Vorbekas-Lettowas pateikė nobilitacijos išrašą, J. Fenigo genealogiją, netgi Paduvos universiteto sindiko diplomą, dėl kurio turėjo atsakyti į Radvilos klausimą: „co za auctoritas jest być syndykiem padewskim“ (MVL, 106—110).

Dėl žaibiškos užmunicipalinės karjeros valdančiojo Vilniaus miestiečių elito nariu M. Vorbekas-Lettowas buvo neilgai. Mums ypač svarbios jo atsisakymo nuo tarėjo pareigų aplinkybės. Dėl šaltinių stygiaus jo santykiams su magistratu apibūdinti tenka remtis vien labai kryptingai paties M. Vorbeko-Lettowo sukonstruoto pasakojimo reinterpretacija. Savo memuaruose tapimą magistrato nariu jis atpasakoja taip: „Za niepojednokrtną gorącą instancją magistratu wileńskiego w młodszym wieku moim, jako praw nie wiadomy, dałem się obrać ławnikiem wileńskim. Ledwo trzy miesiące w ławicy siedząc w dzień św. Mikołaja, którego co rok odmienia się magistratus, wzięto mnie do rady“⁷⁸. M. Vorbekas-Lettowas leidžia suprasti, kad tai buvo labai neseniai, galbūt net 1636 m. Tačiau įrašai magistrato pareigūnų knygoje rodo, kad metinio tarėjo pareigas jis ėjo jau 1635 m., vadinasi, minėtą faktą reikia nukelti mažiausiai į 1534 m. Svarbu pažymėti, kad, kai 1637 m. gegužės 10—gruodžio 15 d. M. Vorbekas-Lettowas atsisakinėjo tarėjo pareigybės, magistrato nariai, jokiū būdu nenorėjo jo prarasti: „nie chcieli mnie zbyć, postrzegszy, że miał na się bardzo łaskawego i przystępnego króla, pana mojego miłościwego“⁷⁹.

⁷⁶ *Urządnicy Prus Królewskich XV—XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, Wrocław etc., 1990, s. 5. Šiame leidinyje neminimi nei Lettowai, nei Vorbekai—Lettowai.

⁷⁷ J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź, 1975, s. 110—112.

⁷⁸ M. Vorbek-Lettow, *Skarbnica pamięci...*, s. 86.

⁷⁹ Ten pat, p. 87.

„Atminties lobyno“ leidėjai akiai perpasakojo cituotą M. Vorbeko-Lettowo versiją: į miesto valdžią jis pakliuęs dėl jaunumo (jau filosofijos ir medicinos daktaras) ir teisės nežinojimo: jis nežinojęs, kad Lenkijoje (čia būtina kalbėti apie LDK) dalyvavimas miesto (čia būtina kalbėti apie Vilnių) valdžioje gresia bajorystės praradimu (MVL, XVIII, XX) — apie Vladislavo IV karūnacinės privilegijos pasekmes jį perspėję giminaičiai iš Pamario (MVL, 86—87).

Iš tikrųjų teisę M. Vorbekas-Lettowas išmanė puikiai. Kaip jau minėta, būdamas Liuvene klausėsi teisės paskaitų ir netgi išspausdino tezes apie negaliojančią testamentą. Jis gerai mokėjo Kulmo teisę (MVL, 12, 24), o dėl Magdeburgo teisės išmanymo, LDK didžiajam maršalkai Aleksandrui Radvilai paprašius, net tris savaites praleido Mogiliove: „a tego ta beła przyczyna, że na wójtostwo mohilowskie wjeżdżając nie miał nikogo przy sobie prócz mnie prawa magdeburskiego wiadomego...“ (79). M. Vorbekas-Lettowas žinojo ir seimų konstitucijas, Lietuvos Statuto normas etc. (MVL, 88, 112—113, 115).

1637 m. birželio 20 d. rašytoje M. Vorbeko-Lettowo manifestacijoje pažymima, kad lemties sąlygota velionio tėvelio padėtis galėjo būti priežastimi įvairiems žmonėms abejoti dėl M. Vorbeko-Lettowo bajoriškos kilmės. O toliau jis cituoja LDK Statuto 3 sk. 20 ir 21 str., leidžiančius grįžti į bajorišką padėtį⁸⁰. M. Vorbekas-Lettowas pažymi, kad savo bajorišką kilmę įrodęs ir po Pamario pavietų, Lemborko ir Bytomio, prijungimo prie Lenkijos. Tad jis nenoriš, kad buvusi tarnyba magistratė pakenktų jo palikuonims. M. Vorbekas-Lettowas dėkoja už jam suteiktą garbę, vadina save buvusių kolegų draugu ir tarnu, pareigybės atsisakęs tik dėl teisės — jos neinaš jau visus metus. Dar vieną manifestaciją karališkasis gydytojas pateikė 1639 m. pradžioje. Joje primena, kad yra atsisakęs pareigybės ir dalyvavimo teisme, išskyrus atvejus, kada buvo svarstomi žemės klausimai. Pagaliau magistratas nutarė išduoti manifestacijos išrašą: „będać tej nadźiei, ze namyślę się, nieco od dawnych posług JKMci ułacniwszy, spólnie z nimi znowu na Ratuszu zasiadać“. Toliau jis pažymi, kad būti magistrato nariu negali, nors ir labai norėtų: bijosi minėtos konstitucijos. Nuo jos negalima apsiginti ir LDK statutu (MVL, 111—115).

Kaip reikėtų aiškinti šį labai svarbų epizodą? M. Vorbekas-Lettowas tuo pat metu ir komplikuoja, ir supaprastina problemos esmę, be to, prieštarauja pats sau. Jis valdovo buvo nobilituotas jau 1635 m., o tarėjo pareigų nutarė atsisakyti tik 1637 m. Matyti, kad jam labiausiai reikėjo tik atitinkamo dokumento, kuriuo galėtų atremti galimų piktavalių užmačias bajorystės patvirtinimo Pamaryje metu. Kita protestacija įrašyta 1639 m., iškilus analogiškai problemai. Be to, XVII a.

⁸⁰ *Литовский Статут 1588 года, Минск*, 1989, с. 121—122. Beje, pirmasis straipsnis kalba apie nebajorės ir bajoro vaikus, o antrasis — apie svetimšalio, apkaltinto nebajoriškumu, bajorystės įrodymą ir žemės įsigijimą.

antroje pusėje sudarytame magistrato pareigūnų sąrašė nurodoma, jog „Matys Lit-taw“ ėjo magistrato tarėjo pareigas ne tik 1635 m., bet ir 1641 m., t.y. kelerius metus po aptartų įvykių⁸¹. O 1651 m. mandate taip rašoma: „szlachetnemu [...] radcy miasta naszego wilenskiego“ (MVL, 162). Deja, apie M. Vorbeko-Lettowo dalyvavimą kasdieniame magistrato darbe miesto archyve nerandame nė vienos žinutės.

Išdėstytoje teisinėje ekvilibristikoje M. Vorbekas-Lettowas iš tikrųjų palietė ke-letą esminių problemų, tarp jų ypač svarbų III Lietuvos Statuto ir 1633 m. seimo konstitucijos tarpusavio santykio klausimą.

Iš tikrųjų labai griežta 1633 m. seimo konstitucija teigė, jog bajoras, apsigyvenęs mieste ir besiverčiantis prekyba, gėralų pardavinėjimu, užimaš pareigas magistratė, praranda bajorystę. Jis ir jo palikuonys nebegali įsigyti žemės ir grįžti į savo luoma⁸². Tačiau III Lietuvos Statute įrašyta visiškai priešinga nuostata: 3 sk. 25 str. „Apie mieste apsigyvenusią bajoriją“ aiškiai rašoma, kad iš miesto išėjęs, gėralų prekyba ir amatais nebesiverčias bei protėvių bajorų pavyzdžiu gyvenaš asmuo ar jo palikuonys „мають быть за правую шляхту розумени“⁸³. Šis straipsnis labiau-siai ir tiko M. Vorbeko-Lettowo atveju. Vadinasi, savo bajorystės atstatymą jis rėmė tai numatančio III Lietuvos Statuto nuostatomis, tačiau pagrįsdamas atsisakymą nuo tarėjo pareigybės pasitelkė jau 1633 m. konstituciją. Be abejo, socialinis avan-sas, atsivėręs prieš M. Vorbeką-Lettową, nusvėrė prasidėjusią karjerą miesto val-džioje, perspektyvą tapti burmistru; užimti vaito vietą dėl liuteroniškos tikybos būtų buvę neįmanoma.

Tačiau ar iš tikrųjų nuo 1633 m. konstitucijos negalėjo apginti net III Lietuvos Statutas? O gal buvo kitas, dar stipresnis „gynėjas“, kurį M. Vorbekas-Lettowas buvo priverstas pamiršti. Svarbu išsiaiškinti, kaip ši problema atrodo iš magistrato pozicijų, kaip ji buvo sprendžiama kitais žinomais atvejais.

Apie miestietišką problematiką Lietuvos Statutuose rašęs Zinovijus Kopyskis teigė, kad bajoras, apsigyvenęs mieste, apskritai niekuo nerizikavo. Taip optimistiš-kai jis sprendė iš 1609 m. bendros Lenkijos—Lietuvos konstitucijos, įrašytos į III Lietuvos Statuto 3 sk. 25 str. papildymą. Tyrinėtojas teigė, kad bajoras, atitrūkęš nuo bajoriško gyvenimo būdo, bajorystės neprarasdavo, jei apsigyvendavo magde-burginiame mieste⁸⁴. Deja, minėtas papildymas kalba ne apie bajorus apskritai, o

⁸¹ Įžymiųjų Vilniaus magistrato asmenų atminimo knyga (1516—1773 m.), *LVI*, f. SA, b. 5324, l. 15v, 16v; Wt. St[udnicki], *Spis lekarzy wileńskich XVII w. rajców i burmistrów, Lekarz Wileński*, 1913, nr 4. Už pastarąją nuorodą dėkoju medicinos istorikui Aurimui Andriūšui.

⁸² Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, min. veik., p. 208.

⁸³ *Литовский Статут 1588 года*, с. 122.

⁸⁴ З. Ю. Копысский, *Города Великого Княжества Литовского в государственном законодательстве XVI—первой половины XVII века, 1529 metų Pirmasis Lietuvos Statutas*, Vilnius, 1982, p. 22—23.

tik apie nobilituotus; be to, jame teigiama, jog įrodžius, kad naujasis bajoras prekiauja, iš jo atimamas turtas; išimtis padaryta tik „privilegiuotiems miestams“. Mūsų nuomone, šiuo terminu apibūdinami ne visi magdeburginiai miestai, kaip teigė Z. Kopyskis, o tik išimtinės teisės turėję Krokuva ir Vilnius.

Z. Kopyskis ne tik visiškai nepagrįstai praleido 1633 m. konstituciją, tačiau neįžvelgė jau minėtų, iš tikrųjų privilegiuotų miestų specifikos. Jų magistratams buvo suteiktos savotiškos nobilitacinės privilegijos: magistrato nariai ir jų palikuonys galėjo naudotis bajorų herbais ir titulais, nuomoti ar turėti žemės valdų už miesto teritorijos ribų; jie siuntė savo atstovus į seimus ir pavietų seimelius ir kt.. Bajorų pastangos tam sutrukdyti buvo bevaisės⁸⁵. Tad bajorai labiau siekė, kad miestiečiai, įsigiję bajoriškos žemės, dalyvautų visuotiniame šaukime⁸⁶. Daugeliui tas buvo paranku, nes suteikdavo dar vieną šansą tapti pripažintais bajorais.

Vilniaus magistratas iš karto suprato, kad 1633 m. Vladislovo IV karūnacinės konstitucijos punktas „O wywodzeniu szlachectwa“ labai pavojingas nobilitacinei 1568 m. privilegijai. Koks gi bajoras be žemės... 1633 m. kovo 22 d. magistrato pasiuntiniai į karūnacinę seimą, burmistrai Jokūbas Radziminovičius ir Pilypas Siencyla, ten pat, Krokuvoje, pateikė LDK didžiajai kanceliarijai protestą: „słyszac, constitucią pod tytulem o wywodzeniu szlachectwa wpisano to, aby szlachcić ubogi, wnoizszy się do miasta y tam z zabawy miesckiey wspomożenia dostąpiwszy, on sam y dzieci jego nie mieli prawem szlacheckim szczyć, owszem szlachectwo tracić, mimo prawa W°X°Lith° w statucie wyrażoney, constitucią terażnieyszą [...]de correctura iurium opisane. Przeto, aby iuri N(o)b(i)litis miasta wileńskiego, praw y przywilejów przed unią otrzymanych y w tym to nie derogowało, ponieważ in multis pr(ae)rogativis, a w tey osobliwie, usum et possessionem magistratus vilnen(sis) dotąd miał y ma, ani tego odstępuie, solenniter się protestuiemy, że na to imieniem magistratu naszego wszytkiego nie pozwalamy y contradikiujemy, gdyż to iest z ubliżeniem y zgubą praerogatiw miastu wileńskie(mu) służących...“⁸⁷.

Į šį drąsų pareiškimą niekas nekreipė dėmesio. Nobilitacinės privilegijos likimą turėjo nulemti vėlesni įvykiai, politinės ir ekonominės konjunktūros pokyčiai. Jos išsaugojimo galimybes geriausiai atspindi kai kurios bylos dėl magistrato narių žemėvaldos. Antanas Tyla pastebėjo, kad 1633 m. buvo sustiprinta bajorų luomo ir žemėvaldos apsauga. Jis nustatė, kad 1633—1636 m. bajorai gavo net 116 privile-

⁸⁵ Naujausią studiją žr. T. Wasilewski, Nobilitacje miast w dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, *Czas—Przestrzeń—Praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, 1991, s. 373—385

⁸⁶ A. Tyla, Visuotinio šaukimo prievolė Lietuvos miestams XVI a. pabaigoje—XVII a., *MADA*, 1981, nr. 1 (74), p. 45—58.

⁸⁷ *LM*, kn. 107, l. 11—13. Naudotasi fotokopija iš Konstantino Jablonskio fondo, *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau — *MAB RS*) f. 256, b. 3256, l. 11.

gijų valdyti išaiškintoms nekilmingųjų žemėms; 1633—1645 m. rastos tik 3 privilegijos, kada žemė buvo atimta iš miestiečių. Tyrinėtojas teigė, kad miestiečių atžvilgiu nuoseklumo nebuvo. Šiame kontekste jis paminėjo 1620 m. vasario mėn. Žygimanto Vazos privilegiją Jokūbui Gibeliui⁸⁸.

Rodos, 1626 m. rugpjūčio 17 d. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimas dėl to paties burmistro J. Gibelio nesumokėtos donatyvos (10 auksinų nuo valako) už nuomojamą bajorišką valdą yra pirmoji mums žinoma vadinamoji „probleminė“ byla, išspręsta iki garsiosios 1633 m. konstitucijos. Iš dokumento nuorašo aiškėja, kad Trakų vaivadijos mokesčių rinkėjas dėl atsisakymo sumokėti seimo paskirtą mokestį pašaukė J. Gibelį į teismą. Šio atstovas pareiškė, kad ta seimo konstitucija galioja tik Lenkijos karalystėje, taip pat pateikė karaliaus Žygimanto Augusto nobilitacinę privilegiją, suteikusią magistratui bajorų laisves. Kaip ir 1622 m., teismas atleido J. Gibelį nuo donatyvos mokėjimo už nuomojamą Geitoniškių dvarą ir įsakė nubausti mokesčių rinkėją. Tokią pat bylą 1651 m. rugsėjo 1 d. laimėjo ir J. Gibelio sūnus Tomas. Jis buvo apskūstas, kad neatidavė mokesčio už nuomojamą Sieliubo dvarą Naugarduko vaivadijoje. T. Gibelis pareiškė, kad pagal Žygimanto Augusto privilegiją jis gališ ne tik valdyti užstatytą ar išnuomotą dvarą, tačiau ir turėti jį visiškoje nuosavybėje. Jis daugiau kaip 10 m. valdęs dvarą, kurį vėliau pardavęs; turi nusipirkęs Šalčininkų dvarą ir moka mokesčius, atlieka karinę tarnybą⁸⁹.

Pirmoji tokio pobūdžio byla po 1633 m. yra susijusi su burmistru Jokūbu Senkevičiumi. 1635 m. kovo 5 d. karaliaus privilegija J. Senkevičiui priklausę Boloso, Sudervės kaimai ir dalis Brakliškių kaimo buvo kaip kadukas atiduoti Pinsko pastalininkui Samueliui Godebskiui⁹⁰. Tai reiškė, kad valda iš nekilmingo ir neteisėto valdytojo yra konfiskuojama skundiko naudai. Tačiau iš 1637 m. kovo 9 d. reliacinio teismo sprendimo sužinome, kad privilegija buvo panaikinta ir valda sugražinta teisėtam savininkui. Nors ieškovo atstovas teigė, kad J. Senkevičius valdąs neteisėtai, tačiau 1568 m. Žygimanto Augusto privilegija valdovui ir kitiems teisėjams pasirodė svaresniu argumentu⁹¹.

Ši byla rodo, kad 1633 m. konstitucija 1658 m. nobilitacinės privilegijos „nugalėti“ nepajėgė⁹². Tačiau atsisakas nuo tarėjo pareigų ir siekiąs bajorų visuo-

⁸⁸ A. Tyla, *Dėl valstiečių žemėvaldos...*, p. 37—55.

⁸⁹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps. 2094, l. 348—352; *MAB RS*, f. 78, b. 24, l. 484—490v.; f. 20, b. 608. Beje, 1639 m. Šalčininkų dvarą T. Gibelis pardavė Vilniaus miestui, *LVA*, f. 458, ap. 1, b. 10, p. 7—9.

⁹⁰ A. Tyla, *Dėl valstiečių žemėvaldos...*, p. 46—47, 52.

⁹¹ *MAB RS*, f. 78, b. 24, l. 353—355.

⁹² Įdomu pastebėti, kad 1568 m. privilegijos reikšmę istoriografijoje pirmoji neišspausdintoje 1933 m. disertacijoje iškėlė istorikė Marta Burbianka (1898—1973): žr. A. Ragauskas, Nežinomas vertingas rotundianos puslapis, *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*, p. 361.

menėje visiškai neginčijamos bajorystės M. Vorbekas-Lettowas nobilitacine privilegija remtis negalėjo — taip jis tik būtų diskreditavęs visus kitus bajorystės įrodytus. Tačiau plebėjiškumo pėdsakas jo nepaliko ir tarp „naujųjų bajorų“.

Naujų išbandymų teko patirti mirus globėjams ir gynėjams — karaliui Vladislavui IV ir Kristupui II Radvilai. 1651 m. Vilniaus vaivadijos mokesčių rinkėjai M. Vorbeką-Lettową pašaukė į išdo tribunolą dėl rotušėn nesumokėto padūmės mokesčio. Apie priežastis „Atminties lobyne“ pasakyta tik tiek — „*ex seriis controversiis*“, o autoriui palankus rugpjūčio 25 d. teismo sprendimas — seimo nustatytus mokesčius turi mokėti tik į žemės ir pilies teismus — neįrašytas.

Antrąją bylą M. Vorbekas-Lettowas apibūdina kiek plačiau. Naugarduko vaivadijos mokesčių rinkėjas apskundė jį nesumokėjęs kvotos (5 auksinų nuo 100) nuo bendros 70 000 auksinų sumos, už kurią jis nuomojo Dorokų valdą. 1651 m. rugpjūčio 30 d. teismo sprendimu jis, kaip įrodęs bajorystę ir įvairiuose pavietuose turįs žemės valdų, už kurias mokas mokesčius, nuo kvotos mokėjimo buvo atleistas. Tačiau M. Vorbekas-Lettowas neįrašė labiausiai kompromituojančios dalies — kaltintojų ir advokatų argumentacijos: „po kontroversyjach, ktore tu nie pisuje, bo długiє są...“. Patį kaltinimą jis vaizduoja kaip nesusipratimą: „i w tej sprawie... uwolniony jestem jako szlachcić, gdyż ta konstytucyja nie o szlachcie rozumieć się ma, że płacić powini, tylko o mieszczanach, kupcach, plebeuszach“ (MVL, 161, 164—165).

Deja, mokesčių rinkėjai šią konstitucijos nuostatą puikiai žinojo: M. Vorbeką-Lettową jie apkaltino būtent kaip miestietį ir plebėją. Padūmės mokesčių rinkėjai, matyt, reikalavo sumokėti į rotušę dėl to, kad M. Vorbekas-Lettowas turėjo magdeburginėje jurisdikijoje mūrnamius. Rinkėjai, matyt, nežinojo, kad 1650 m. sausio 2 d. privilegija mūrnamiai buvo priskirti pilies teismo jurisdikcijai⁹³. Tačiau analogišką kaltinimą jie vis tiek būtų pateikę.

Paskutinis epizodas užsitęsusiame M. Vorbeko-Lettowo bajorystės byloje yra susijęs su LDK didžiojo raštininko Vladislavo Valavičiaus pastangomis atimti Vladislavo IV savo karališkajam sekretoriui suteiktas iki gyvos galvos valdas Starodubo paviete. Tam 1651 m. iš mažosios kanceliarijos V. Valavičius išgavo šaukimą. Jame buvo pabrėžiama, kad M. Vorbekas-Lettowas, pažeisdamas teisę ir seimo konstitucijas, buvo Vilniuje magistrato tarėju ir turėjo valdas miesto jurisdikijoje, pateikė melagingą informaciją ir drįso išgauti privilegiją bei užvaldyti valdą, nors to negalėjo daryti. LDK kancleris A. S. Radvila šaukimo, žinoma, nepasirašė. Jam ir Lenkijos pakamariui Samueliui Ryłskiui užtarus, to nepadarė ir karalius Jonas Kazimieras. V. Valavičiui nepadėjo ir karalienė (MVL, 162—165).

⁹³ LM, kn. 123, l. 346—348.

M. Vorbekas-Lettowas nekėlė bylos dėl neteisėto kaltinimo (šmeižikui tokiu atveju grėsi sunki bausmė), nors pastarojo esmė buvo jo bajorystės neigimas. Jis teigia, kad jam tai uždraudę globėjai (MVL, 166), tačiau iš tolesnio aprašymo matyti, kad priežastis buvo kita. Jokių originalių dokumentų apie M. Vorbeko-Lettowo protėvius bajorus Lemborko pavieto pilies teismo knygoje nebuvo rasta — esą aktų knygos sunaikintos. Šiaip M. Vorbekas-Lettowas tyломis sutiko su bičiulio Motiejaus Olševskio patarimais: indigenato privilegijos niekam nerodyti, nes jokios teisinės galios ji neturi: „bo sinem ordinum i sejmem obwarowaną konstytucyją u prawa żadnego waloru mieć nie może, i owszem niejakaś wątpliwosc pokazowałby“. Jis sutiko taip pat su kitu patarimu — apsiriboti faktiškai J. Fenigo pateiktais genealoginiais bajorystės įrodymais: „Dość dobrych ma waszmość dowodów y wywodów, gdy przy nich pokrewni waszmości a tameczni obywatele staną, jeżeliby od kogo nieuważnego zarzut stał ratione nutationis zabaw szlacheckiemu stanu należytych przez pana dziada i rodzica waszmości nieostrożnie albo raczej ob novercae fortunae acerbitatem zażywanych. Zdrową jwp. Olszewskiego radę przyjąwszy, chowam ten przywilej, jakobym go nie miał. (pabr. mano. — A. R.)“ (MVL, 171—172).

Daugiau tokių, kaip Vladislovas Valavičius, neatsirado. Valstybei iškilo karų pavojus, tad daugeliui rūpėjo visai kiti dalykai. M. Vorbeko-Lettowo bajorystė *de facto* liko galioti: jis dalyvavo pašauktinių kariuomenėje etc. Tačiau *de jure* ji buvo niekinys. Todėl sūnui Kristupui dėl bajorystės įtvirtinimo dar teko pakovoti 1661 m.

Toks atvejis nėra vienintelis ir buvo būdingas faktiškai pusiau nelegaliai besiformuojančiai naujai bajorijai, kada jos statusą palaipsniui įtvirtindavo sutuoktinio ar šiaip giminaičio neginčijama bajorystė, dvarelis turėjimas, pavieto etc. pareigybės užėmimas, pagaliau tradicija⁹⁴.

Labai svarbios dar dvi, beveik analogiškos Vilniaus magistrato narių bylos. 1662 m. Vilniaus vaivadijos mokesčių rinkėjai pašaukė į teismą Vilniaus pirklius ir magistrato narius dėl to, jog šie nesumokėjo konstitucijos nustatytos plebėjams kvotos (5 auksinų nuo 100) už jų valdomus užstatytus ar išsinuotus bajorų dvarus. Magistrato atstovas, raštininkas Steponas Karolis Bylinskis akcentavo, kad jis atstovaujant tik magistrato nariams, jų našlėms ir palikuonims: „že on a privati civibus extra magistratum vilmensem existentibus jako nie stawa, tak ich nie broni, iedno od szczególnego magistratu y osób w nich będących, także od pozostałych małżonek y dzieci“. Ieškovų advokatas citavo 1633 m. konstitucijos punktą dėl bajorystės įrodymo, pagal kurią pareigas magistratė einantys bajorai bajorystę praranda, o jų žemės

⁹⁴ T. Opas, Z problemów awansu społecznego mieszczan w XVII i XVIII wieku, *Przegląd Historyczny*, 1974, t. 65, nr 3, s. 474.

valdas kiekvienas bajoras *jure caduco* gali išprašyti. Atsakovų advokatas teigė, kad Vilniaus magistrato atžvilgiu ji negalioja, nes negali paneigti 1568 m. nobilitacinės privilegijos. S. K. Bylinskis taip pat išvardino jau minėtus precedentus, tarp jų ir tarėjo Mykolo Mikuličiaus atvejį. 1645 m. rugpjūčio 18 d. privilegija jo žemės valda Ašmenos pavieta buvo atiduota J. Vodorackiui⁹⁵, tačiau 1648 m. rugpjūčio 5 d. reliacinio teismo sprendimu ji buvo sugrąžinta ankstesniam savininkui⁹⁶. 1662 m. liepos 7 d. teismo sprendimas magistratą taip pat išteisino.

M. Vorbeko-Lettowo atvejui visiškai analogiška, įdomi 1665 m. Kostrovickių šeimos byla. Steponas, Kazimieras, Danielius, Teodoras ir Povilas Kostrovickiai buvo kaltinami nesumokėję 1662 m. konstitucijoje numatyto mokesčio (5 auksinų nuo 100) už savo valdas Minsko vaivadijoje ir Lydos pavieta. Pasak kaltintojo, būdami miestiečiai, priėmę miesto teisę, besiverčiantys prekyba ir užimančys pareigas magistratė, jie neteisėtai braunasi į bajorijos privilegijas. Jis pažymi, kad tokie asmenys pagal 1633 m. konstituciją bajorystę yra praradę. Atsakovų advokatas teigė, kad Kostrovickiai yra seni bajorai, pateikė jų genealogiją. Iš miesto jie išsikėlę ir gyvena kaip bajorai, moka mokesčius, tad vėl turi būti laikomi bajorais. Atsakovų advokatas nurodė tarėjo M. Mikuličiaus precedentą ir 1661 m. rugpjūčio 5 d. reliacinio teismo sprendimą Kristupo Vorbeko-Lettowo byloje (!). Jie abu buvo pripažinti bajorais. Be to, advokatas pažymėjo, kad 1633 m. konstitucija LDK neliečia, nes ji pagal 1569m. Liublino unijos aktą išsaugo savo teises, tarp jų ir nobilitacinę 1568 m. Vilniaus magistrato privilegiją (pabr. mano. — A.R.). LDK statutas taip pat leidžia susigrąžinti bajorystę. Gynėjas taip pat nurodė, kad 1633 m. konstitucija prieštarauja pačios Lenkijos įstatymams. Tai liudija precedentai: 1635 m. Liublino vaivados Aleksandro Petro Tarlos, 1641 m. Krokuvos tarėjo Johano Vizembero ir Krokuvos kanauninko Stanislovo Vojenskio laimėtos bylos. Pagaliau 1665 m. kovo 23 d. reliacinio teismo sprendimu Kostrovickiai buvo pripažinti bajorais ir nuo minėto mokesčio atleisti⁹⁷.

Įdomu pastebėti, kad Kostrovickių šeimos atstovai ir toliau užėmė įvairias pareigas Vilniaus miesto valdžioje! Be to, žinome nemažai kitų magistrato narių, kurie turėjo nuosavų žemės valdų ir apskritai nepatyrė jokių trukdymų. Iš aptartų bylų matyti, kad 1568 m. nobilitacinė magistrato privilegija buvo efektyvus ginklas Vilniaus magistrato rankose. Nors radikalioji 1633 m. konstitucija buvo iš esmės

⁹⁵ A. Tyla, *Dėl valstiečių žemėvaldos...*, p. 52, 55.

⁹⁶ *Biblioteka Czaroryskich w Krakowie*, rkps. 2094, l. 345—348; P. Dubinskis paskelbė tik trumpą teismo sprendimą: žr. P. Dubinski, *Zbiór praw przywilejów miasto stolecznemu Wilnowi nadanych*, Wilno, 1788, s. 233—234.

⁹⁷ *LVI*A, f. SA, b. 5103, l. 182—193.

įrašyta į III Lietuvos Statuto papildymus⁹⁸ ir naudojama teismų praktikoje⁹⁹, tačiau „amžinos ir šventos“ Liublino unijos akto, patvirtinančio visas iki jos gautas privilegijas, paneigti nepajėgė. Šiuo atžvilgiu Vilniaus magistratas iš tikrųjų turėjo išimtinę padėtį. Be abejo, tai reikėjo paremti ir nemažais kyšiais teisėjams.

Galime daryti išvadą, kad M. Vorbekas-Lettowas magistrato pareigybių atsisakė ne dėl 1633 m. konstitucijos reikalavimo, o tik norėdamas išvengti puolimų dėl labai abejotinos bajoriškos kilmės. Kostrovickių atveju ji, matyt, buvo neginčijama ir kai kurie iš jų toliau liko magistratais.

Tačiau antros Lettowų kartos atstovas ryšių su savo gimtąja Vilniaus aplinka dar nenutraukė. Jie taip pat atspindi kasdienį M. Vorbeko-Lettowo balansavimą miestiečių-bajorų paribyje. 1620 m. liuteronų bažnyčios valdžioje buvo jo tėvas, o M. Vorbekas-Lettowas tapo vienu įtakingiausių liuteronų bažnyčios vadovų: įvairiu metu ėjo kuratoriaus, senjoro bei provizoriaus pareigas ir buvo aršiai puolamas jėzuitų satyrose¹⁰⁰. Jis ypač dažnai minimas 1628—1629, 1632, 1634, 1636 ir 1646 m. bažnyčios aktuose¹⁰¹. Matyt, jis išrūpino iš valdovo privilegijų patvirtinimą, stengėsi įteisinti tėvo iniciatyvą dėl „broliškos skrynelės“ (MVL, 91—94). Bažnyčios reikalais M. Vorbekas-Lettowas nenustojo rūpintis ir dramatiškų XVII a. vidurio įvykių metu. 1656 m. spalio mėn. į Naugarduko pilies teismo knygas jis įrašė protestaciją dėl bažnyčios archyvo: privilegijų, namų dokumentų, rejestrų, kvitų, dekretų, skoliaraščių sudeginimo. O iš 1661 m. gegužės 23 d. Jono Kazimiero rašto matyti, kad M. Vorbekas-Lettowas ir kiti bažnyčios provizoriai bylinėjosi dėl užgrobtos bažnyčios turto¹⁰².

Tačiau integruodamasis į bajorišką visuomenę ir būdamas karaliaus dvare M. Vorbekas-Lettowas privalėjo sugyventi ir su katalikais. Kaip ir jo tėvas, M. Vorbekas-Lettowas į juos žvelgė be jokio priešiško. Dėl karjeros sumetimų jis neprieštaravo katalikiškam naujagimio krikštui (MVL, 122), vieną vaiką palaidojo katalikų kapinėse (MVL, 126). Jis pats mokėsi Vilniaus universitete ir leido į jį sūnų Joną (MVL, 269); kitas sūnus mokėsi Krokuvoje ir t. t. Iš „Atminties lobyno“ teksto matyti, kad jo autorius beveik nebendravo su stačiatikiais (MVL, 38). Tačiau sūnaus

⁹⁸ A. Tyla, *Dėl valstiečių žemėvaldos...*, p. 54. Ji įtraukta į 1648 m. III Lietuvos Statuto leidimo papildymus: 3 sk. 25 str. „a“ papildymas, s. 66—67, 3 sk. 26 str. „b“ papildymas, s. 67. Ji taip pat nurodyta ir 1693 m. III Lietuvos Statuto leidime: 3 sk. 25 str., s. 83—84.

⁹⁹ Apie III Lietuvos Statuto nuostatų taikymą praktikoje žr. М. Ючас, *Применение Статута 1588 г. в судебной практике XVII—XVIII веков*, *1529 Pirminis Lietuvos Statutas*, p. 78—86.

¹⁰⁰ *LVI*A, f. 1008, ap. 1, b. 112, l. 28, 30v; Z. Nowak, *Kontrreformacyjna satyra obycajowa w Polsce XVII wieku*, Gdańsk, 1968, s. 278, 282, 300, 310, 317, 323, 435—436.

¹⁰¹ *LVI*A, f. 1008, ap. 1, b. 112, l. 44, 69, 71v, 84v, 93, 98, 108, 139.

¹⁰² *MAB RS*, f. 10, b. 705, l. 1—6v; *LVI*A, f. 1008, ap. 1, b. 341, l. 11—11v.

santuokai su stačiatike Ana iš miestiečių Dorofejevičių šeimos neprieštaravo, tik nesutiko, kad ji vyktų Šv. Dvasios bažnyčioje (MVL, 119).

Katalikiškumas ir lenkiškumas vokiečių kilmės M. Vorbeko-Lettowo akyse, matyt, ypač glaudžiai asocijavosi su bajoriškumu ir tai jis stengėsi kiek galėdamas pabrėžti.

Igijęs nemažai žemės valdų, M. Vorbekas-Lettowas išlaikė miestietišką verslumą: nuomojo kitas valdas, turėjo alaus daryklų (MVL, 67—68), organizavo medienos apdirbimą (MVL, 152), bandė administruoti kalyklą, skolino pinigus. Jo mūrnamyje Vokiečių gatvėje gyveno nuomininkų¹⁰³. Minėtoje 1633 m. privilegijoje, išlaisvinančioje M. Vorbeko-Lettowo mūrnamį Vokiečių gatvėje, leidžiama turėti alavinių indų liejyklą bei pardavinėti atvežtus iš Prūsijos ir Olandijos (MVL, 160—161). Name buvo įvestas vandentiekis¹⁰⁴.

Specifinis buvo ir M. Vorbeko-Lettowo giminaičių, draugų bei pažįstamų ratas. Žmonos Elžbietos tėvą, evangeliką Justą Hisfeltą (apie 1550—1619 02 27) jis vadina vokiečių bajorų nuo Kelno palikuoniu, bet nepasako jo profesijos (MVL, 58, 61). Tačiau iš vieno 1632 m. gegužės 14 d. akto sužinome, kad velionis buvo Vilniaus piliečiu ir vyno pirkliu. Artimam Justo giminaičiui — Gosenui Hisfeltui ir penkioms kartoms jo įpėdinių Vilniaus kapitula 1610 m. spalio 8 d. išnuomojo sudegusį mūrnamį, kurio pajamos buvo skiriamos neturtingiems studentams šelpti. 1632 m. birželio 11 d. akte nurodoma, kad Trakų priemiestyje jis dar turėjo daržą¹⁰⁵. Matyt, M. Vorbeko-Lettowo žmonos giminė buvo kilusi iš vokiečių miestiečių, XVI a. antroje pusėje gausiai atvykstančių į Vilnių.

Tarp M. Vorbeko-Lettowo draugų ir pažįstamų nemažai jo kolegų (MVL, 210, 258 etc.) ir nobilituotų asmenų (MVL, 169, 242 etc.), kariškių (MVL, 242 etc.). Daugiausia tai — protestantai. Tačiau tarp jų buvo ir Vilniaus vaitas T. Bildziukevičius, 1642 m. vasario 12 d. dalyvavęs M. Vorbeko-Lettowo sūnaus vestuvių puotoje Varšuvoje. Jaunamartės tėvų vardu joje kalbėjo Vilniaus magistrato raštinninkas, būsimasis Vilniaus vaitas S. K. Bylinskis (MVL, 119). Tragiškomis 1655 m. rugpjūčio dienomis MVL iš Vilniaus bėgo su kitu suolininkų teismo raštinninku, savo kaimynu Kristupu Vobolevičiumi (MVL, 239—240). Be abejo, ir su kitais

¹⁰³ *LVIA*, f. 1008, ap. 1, b. 409, l.4; ten pat, f. SA, b. 5333, l. 420—421. Šio kalyklos administratoriaus Marjanas Gumowski nemini: M. Gumowski, *Mennica wileńska w XVI i XVII wieku*, Warszawa, 1921, s. 188—189.

¹⁰⁴ Faktas apie liejyklą nemini ir kiti: žr. R. Indriulaitytė, Vilniaus alavo liejyklų cechų XVI—XIX a. Istorija ir veikla, *Menotyra*, 1996, nr. 2, p. 14—25; *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 19, l. 20, 29v; b.21, l. 2v; b. 56, l. 17.

¹⁰⁵ *LVIA*, f. SA, b. 5333, l. 157—158; R. Jasas, *Pergamentų katalogas*, Vilnius, 1980, p. 323, nr. 806; *LVIA*, f. SA, b. 5333, l. 159—160.

magistrato nariais — raštininkais Baltromiejumi Gavlovickiu ir Juozapu Petravičiumi; su tarėjais Sebastijonu Šperkavičiumi, Steponu Lebedzievičiumi etc. buvęs kolega palaikė abipusiai naudingus ryšius. Tremtyje, Karaliaučiuje, M. Vorbekas-Lettowas kentė nepriteklus kartu su Šycikų-Zaleskių (MVL, 271), Kostrovickių (MVL, 272) ir kitų Vilniaus miestiečių elito šeimų atstovais.

Be abejo, intensyviausiai MVL bendravo su savo giminaičiais: tai Damesų, Embdenų, Engelbrechtų, Gibelių, Eperiešų, Fonderflotų, Katerlų, Mölerių, Monešų, Podchocimskių, Riorų, Štrunkų, Vinholdų, Zaleskių ir kitos šeimos. Apie jas M. Vorbekas-Lettowas rašo vos ne kiekviename lape. Tai buvo turtingų, solidarių, išsilavinusių ir tarpstančių vokiškoje kultūroje šeimų grupė. Dalis jų narių gyveno mieste, dalis — kaime. Garsesnės šios grupės atstovai palaikė glaudžius ryšius su Radvilomis ir kitais didikais. Jų proteguojami, susigiminiuodavo su įtakingais asmenimis, tarnaudavo kariuomenėje, kitų pelningų profesijų dėka siekdavo socialinio avanso.

Kaip matyti, dėl medicinos daktaro diplomo ir savo asmeninių sugebėjimų, M. Vorbekas-Lettowas padarė puikią karjerą, pasiekė *de facto* išsvajotą bajorystę — įveikęs sunkias kliūtis, sudarė beveik visas sąlygas įprastam, sarmatiškam savo palikuonių gyvenimui.

3. Motiejaus Vorbeko-Lettowo palikuonys

Šios ypatybės atsiskleidžia ir trečioje, bajoriškoje, Lettowų kartoje. Savo sūnų ateitį M. Vorbekas-Lettowas stengėsi užtikrinti juos išmokslindamas (MVL, 124, 179), atiduodamas į tarnybą pas įvairius didikus. Vieni jų tapo kariškiais, kiti — valdininkais. Deja, tėvą pergyveno nedaugelis. Nors tėvas jais be galo rūpinosi ir džiaugėsi jų laimėjimais (MVL, 160, 196, 212, 218, 227, 248, 266, 289 etc.), tačiau tarsi koks praeikimas persekiojo brandos amžiaus sulaukusius M. Vorbeko-Lettowo sūnus.

Konstantiną (1622 02 06—1650 07 22), kartu su Kristupu 1637 m. lapkričio mėn. įsirašiusį į miestietiškausią Prūsijoje Elbingo gimnaziją¹⁰⁶ ir studijavusį Krokovoje (MVL, 166—169), M. Vorbekas-Lettowas įtaisė į karaliaus gvardiją (MVL, 124), valdovas netgi žadėjo jį pasiųsti į Olandiją studijuoti fortifikacijos. Deja, 1647 m. birželio mėn. vėliavininkas pasisamdė kariauti Prancūzijoje (MVL, 139—140), bet tapęs rotmistru netrukus žuvo, kovodamas už Prancūzijos valdovą—kataliką (MVL, 64, 124, 137, 139—140, 160, 166—170). M. Vorbekas-Lettowas pabrėžė, kad Prancūzijos karalius buvo žadėjęs pakelti sūnų į majorus.

¹⁰⁶ V. Biržiška, *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV—XVIII amžiais*, redagavo ir papildė Mykolas Biržiška, įvadą parašė Adolfas Šapoka, Chicago, 1987, p. 58.

Po kelerių metų mirė ir Marcjanas (1630 11 05—1652 09 21) — velionio LDK didžiojo pažiudininkio ir raštininko G. M. Tryznos tarnas (MVL, 68—69, 172—174). Rašydamas apie nuo maro Gardine mirusio ir Vilniuje palaidoto sūnaus laidotuves, M. Vorbekas-Lettowas nepamiršo pasidžiaugti, kad buvę labai daug svečių (MVL, 173).

Pačiame jėgų žydėjime mirė ir Jonas (1627 06 23—1656 04 10), mylimiausias M. Vorbeko-Lettowo sūnus. Būtent jam tėvas buvo pavedęs perduoti retąjį peilį K. Radvilai (MVL, 207), matyt, norėjo atiduoti pas jį į tarnybą. Vėliau tėvas persigalvojo ir parinko jam intelektualo, o galbūt teisininko kelią: jis studijavo Vilniaus universitete pas teisės prof. Simoną Dilgerį (MVL, 67, 267—269) ir 1648 m. išleido kūrinį „*Rosa et spinis logicae collecta, seu quaestiones philosophiae rationalis de rosa*“¹⁰⁷. Puikioje elegijoje tas pats S. Dilgeris parašė: „Puikiai aš jį pažinau, kai, nuščiuvus visam Helikonui, / Viešo gynimo metu Aristotelio mokymą dėstė. / Jo didžiulius gabumus pastebėjęs, profesorius liko / Vien tik žiūrovas tylus ir savo mokiniu džiaugė“¹⁰⁸. Deja, fragmentiškuose universiteto promocijų knygos „Akademijos laurai“ įrašuose jo pavardės nėra. Spragą užpildo Jono brolių: Žygimanto ir Aleksandro Jurgio parašyta epitafija. Jie mini, kad devyniolikmetis Jonas universitete apgynė išspausdintas tezes iš visuotinės filosofijos¹⁰⁹. Vėliau, palikęs Krokuvą, jis apkeliaavo Olandiją, kur 1649 m. spalio 25 d. įsirašė į Leideno universitetą; Vokietiją, kurioje 1651 m. liepos 10 d. įsirašė į Strasbūro universiteto Teisės fakultetą; taip pat Belgiją ir, rodos, Liuvene, tris metus studijavo politikos mokslus. Jis buvo sutikęs popiežių Urboną VIII, imperatorių Ferdinandą III, Liudviką XIV. Per Vengriją grįžo į Lenkiją. S. Dilgeris apie tai pasakė poetiškai: „Jį, nepakantų karams, gyvenime nuolat lydėjo / Grakščios manieros, geri papročiai ir retas taurumas“. Ir toliau: „Mūsų jaunuolį visi, kas pažino Vilniuje, gyrė, / Juo žavėjos kraštai, kuriuos aplankyti jam teko. / Džiaugė puikiu jo būdu prancūzai, germanai, italai; / Savo dorybėm gausiom jis popiežiaus pelnė malonę / Ir turėjo garbės pabučiuoti karališką ranką“¹¹⁰. Žinutė apie sūnaus studijas užsienyje yra ir M. Vorbeko-Lettowo atsiminimuose: 1654 m. sausio 12 d. jis „iš svetimų kraštų“ atvyko pas tėvą į Dorokus (MVL, 179). Jonas kūrė eiles (MVL, 256), versdavo tėvui tekstus (MVL, 260).

¹⁰⁷ K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, Krakow, 1906, t. 21; K. Čepienė, I. Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai*, Vilnius, 1979, p. 158, nr. 1010.

¹⁰⁸ *Dainos pasauliui, saulei ir sau. Lietuvos XVI—XVII amžiaus poezijos antologija*, sudarė E. Ulčinaitė, Vilnius, 1993, p. 237. Citata iš prologo. Vertė Sigitas Narbutas. S. Dilgerio žodžius netiesiogiai patvirtina ir antras magistro darbo tezių išspausdinimas 1761 m.: žr. K. Estreicher, *min.veik.*, 1939, t. 33, p. 331. Beje, šio fakto nenurodo R. Plečkaitis minėtame veikalė.

¹⁰⁹ *Akademijos laurai*, parengė M. Svirskas ir I. Balčienė, įvadą parašė R. Plečkaitis, Vilnius, 1997. Dar. žr. „*Fascia absteriora lachrimarum*“ egzempliorių, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius, III, 10891.

¹¹⁰ *Dainos pasauliui...*, p. 239, 241. Taip pat žr. V. Biržiška, *min. veik.*, p. 70—71.

F. Minceris eilinį kartą suklydo, teigdamas, kad Jonas mirė Gardine. „Atminties lobyne“ aiškiai rašoma, kad 1656 m. kovo 10 d. išvykęs į Elbingą, neilgai trukus sūnus susirgo ir balandžio 10 d. mirė (MVL, 266—267). Palaidotas buvo Karaliaučiuje balandžio 23 d. Elbingietis Gotfridas Zamelijus parašė elegiją ir iškilmingą laišką apie Jono mirtį — jį M. Vorbekas-Lettowas pateikia atsiminimuose (MVL, 267—268). Jis taip pat nurodo, kad G. Zamelijaus elegija prof. S. Dilgerio iniciatyva buvo išspausdinta jau minėtame rinkinyje „*Fascia absteriora lachrimarum*“. Be G. Zamelijaus elegijos „Jaunystės žiedas...“, rinkinyje randame ir jau cituotą 1656 m. S. Dilgerio elegiją „Daug vilčių teikęs jaunuolis, kilmingas bei prakilnus ponaitis Jonas Vorbekas-Lettowas po ankstyvos, tačiau palaimingos mirties liūdintiems tėvams (...) sugražintas giesme“ bei M. Vorbeko-Lettowo minėtą „antkapi“ — jau cituotą brolių Žygimanto ir Aleksandro Jurgio elegiją¹¹¹.

Taigi M. Vorbeko-Lettowo viltis, kad sūnus mokslo srityje pasieks tai, ko jis kadaise atsisakė, žlugo ir tai, matyt, buvo pati skaudžiausia tremties metų netektis (MVL, 267). Svarbu, kad toks M. Vorbeko-Lettowo siekinys tik patvirtina labai stiprų jo mentaliteto miestietišką klodą.

Trečiosios Lettowų kartos esmę geriausiai išreiškia kiti M. Vorbeko-Lettowo sūnūs — Aleksandras (1642 07 13—1707 03 14), Kristupas (1621 02 27—1691 12 15)¹¹² ir Žygimantas (1641 04 29—?).

Visi trys tapo kariškiais, o pirmieji du padarė aukštą karjerą — tapo LDK kariuomenės lauko sargybiniais ir t. t., ėjo Starodubo pavieto žemės pareigybes¹¹³. Kareivių profesionalų ir pavieto bajorų gyvenimo būdas buvo įprastas to meto bajorijai ir mažai panašus į tėvo. Tikriausiai bus taip pat pasikeitęs ir jų mentalitetas.

Prie žinomų faktų galime pridėti, kad 1692 m. vasario 23 d. aktu Starodubo pavieto pakamaris, LDK lauko kariuomenės sargybinis, Žiezmarių, Vosyliškio, Perlojos ir Rūdninkų seniūnas A. Vorbekas-Lettowas po brolio Kristupo mirties įgalojo Elbingo gyventoją Johaną Zoreną atgauti jiems priklausantį sklypą mieste¹¹⁴. Be to, A. Vorbekui-Lettowui Trakų vaivadijoje priklausė Terešiškių valda. Pastarojoje dar buvo karčiama. Apie tai žinome iš Aleksandro 1699 m. gruodžio 17 d. skundo dėl mokesčių reikalaujančių Vilniaus vaivadijos mokesčių rinkėjų: jie nusiaubę karčiamą, primušę nuomininkus, išprievartavę žydaitę¹¹⁵.

¹¹¹ Ten pat, p. 230—245. Žr. taip pat 104 nuorodą.

¹¹² F. Mincer, *Lettow (Vorbek Lettow) Krzysztof, PSB*, 1972, t. 17/2, sez. 73, s. 191—192; J. W. Poczobut Odlanicki, *Pamiętnik*, oprac. A. Rachuba, Warszawa, 1987, s. 390 (Indeks).

¹¹³ *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII wieku*. Spisy, opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, nr 1552, s. 193; nr 1555, s. 218.

¹¹⁴ *LVIA*, f. SA, b. 5118, l. 220—220v.

¹¹⁵ Rankraštis Nr. 8352 saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune.

Visiška M. Vorbeko-Lettowo priešingybė tapo sūnus Kristupas. Jo karjera prasidėjo tėvo dėka: M. Vorbekas-Lettowas jam išrūpino karaliaus sekretoriaus ir kitus titulus, 1647 m. sausio 9 d. perleido LDK išdo dvariškio pareigybę su 170 auksinų metine alga¹¹⁶. 1661 m. Lydos bajorai Kurčiai buvo pašaukę Kristupą į teismą ir, rodos, prikišę nebajorišką kilmę bei pareikalavę sau jo žemių. Tačiau 1661 m. rugpjūčio 5 d. reliacinio teismo sprendimu už savo karinius nuopelnus Kristupas, Zigmantas ir Aleksandras amžiams gavo tėvui Motiejui leno teise suteiktas žemes Starodubo pavietai. Tai buvo patvirtinta specialia seimo konstitucija¹¹⁷. Šis įstatymas, rodos, pagaliau užbaigė vadinamąją M. Vorbeko-Lettowo bajorystės bylą visiems laikams¹¹⁸. Šį kartą svarbiausias veiksnys buvo kariniai M. Vorbeko-Lettowo sūnų nuopelnai.

Nors K. Vorbekas-Lettowas dar rašo laiškus iš tėvų paveldėto namo Vilniuje, bet jo santykio su miestu pokyčius labai simboliškai parodo 1690 m. įvykiai, kai lapkričio 13 d. į Vilnių jis atvyksta jau kaip komisaras-teisėjas¹¹⁹. F. Minceris teigia, kad po žmonos Anos Dorofejevičovnos mirties jis vedė Zakročio seniūno dukrą Elžbietą Lasocką, susilaukė su ja 3 dukrų. Be to, jis, matyt, perėjo į katalikybę¹²⁰. Tačiau herbynuose broliai yra maišomi, o E. Lasocka vadinama ir A. Vorbeko-Lettowo žmona¹²¹. Taip ji vadinama ir 1689 m. balandžio 26 d. dokumente¹²². 1676 m. rugpjūčio 31 d. K. Vorbeko-Lettowo žmona, Povilo Dorofejevičiaus ir Akvilinos Striludziankos dukra bei burmistro Prokopo Dorofejevičiaus sesuo, buvo dar gyva¹²³. Tad šis klausimas lieka iki galo neaiškus.

Be paveldėtų iš tėvo valdų, K. Vorbekas-Lettowas už karinę tarnybą buvo gavęs iki gyvos galvos dar keletą valdų. Lydos pavieta turėjo įkeistas Kulešovo ir Prudzianų valdas. 1689 m. balandžio 26 d. broliui Aleksandrui perleido iki gyvos galvos

¹¹⁶ *LM*, kn. 121, l. 173v.

¹¹⁷ *Wieżność Urodzonym Lettowom, Volumina legum*, Warszawa, 1737, t. 4, s. 900—901.

¹¹⁸ Magistrato archyve vis tik atsirado 1667 m. lapkričio 24 d. dokumentas, kuriame rašoma, kad už savo mūrnamį K. Vorbekas-Lettowas nesumoka padūmės mokesčio. 1673 m. seimo konstitucija mūrnamis Vokiečių g. buvo išlaisvintas iš magdeburginės priklausomybės: žr. *Volumina legum*, t. 4, s. 90.

¹¹⁹ 1691 07 10. Vilnius. Kristupo Lettowo laiškas Kališo pataurinkiniui, *AGAD AR*, dz. V, nr 8407; *Volumina legum*, Petersburg, 1859, t. 5, s. 400.

¹²⁰ F. Mincer, min. veik.

¹²¹ A. Boniecki, min. veik.; S. Uruski, min. veik.

¹²² *LM*, kn. 146, l. 1—2.

¹²³ Ten pat, p. 400. Iš magistrato teismo aktų knygu 1676, 1677 ir 1680 m. įrašų matyti, kad K. Vorbeko-Lettowo žmona, o paskui ir jis pats teisėsi su LDK paštininku Reinholdu Bizingu dėl išnuomoto žmonos tėvo namo Subačiaus gatvėje nusiaubimo, ieškojo velioniu burmistru Prokopui Dorofejevičiui priklausiusių skolų, *LVLA*, f. SA, b. 5108, l. 418—420, 434v, 506, 510; b. 5110, l. 236—239, 349—351, 383—386, 388—391, 531—532, 869—871, 889—890 ir kt.; b. 5212, l. 667 ir kt.

turėtą Vosyliškio seniūniją¹²⁴. Po jo mirties 1691 m. gruodžio 20 d. Rūdninkų ir Tarpupio valdos Vilniaus vaivadijoje, valdovui paliepus, turėjo būti atiduotos Juozapui Sluškai¹²⁵.

Visišką M. Vorbeko-Lettowo palikuonių integraciją į sarmatišką XVIII a. pradžios LDK visuomenę atspindi 1706 m. išspausdintas Vitebsko jėzuitų kolegijos pasveikinimas „Aukšinė pjūtis...“. Nusizeminę vienuoliai kūrinių paskyrė Vitebsko vaivados Aleksandro Kazimiero Pociejaus ir jo žmonos, vienos iš K. Vorbeko-Lettowo dukrų — Anos Litavovnos — įvažiavimui į miestą. (Kitos dvi dukros taip pat ištekėjo už aukštų urėdininkų.)^{125a}. Tekste šlovinami vaivadienės protėviai, herbas ir dorybės¹²⁶. Pagrindinė tema — vaivadienės protėvių kariniai nuopelnai, įtaka visuomenėje, pačios adresatės aukos bažnyčiai — visiškai atitinka idealų XVII a. bajoro modelį¹²⁷. Faktografijos čia nedaug: Lettowų šeimos istorija cenzūruojama be galo griežtai. Šeimos gerovės kūrėjas M. Vorbekas-Lettowas tekste neminimas nė karto. Nerasime tekste dabar jau kompromituojančio priedo „Vorbek“. Liko tik „sarmatiška“, nieko vokiško ir gydytojiško neprimenanti pavardės dalis — „Littowai“. Įdomi konversija: kadaise M. Vorbekas-Lettowas savo bajoriškumą siejo būtent su „Vorbekų“ gimine.

Pagrindinis teksto motyvas — kariniai giminės nuopelnai: „Lemiesz Littawów kraie Marsa pole“. Tekste minimas legendinis šeimos protėvis, „Trylikamečio karo“ karininkas (plg. MVL, 11). Nenurodant pavardžių sveikinime dar minimi visiškai negirdėti Pamario vaivada ir vėliavininkas. Labiausiai šlovinami Kristupas ir Aleksandras Lettowai: „A o Krzysztofie, Litewskim stražniku / Dzielnym w sarmackich boiach woiowniku / Co powiesz Muzo ? [...] Równa iego chwała / Nosi po świecie, jak Paca Michała / Hetmana swego, z którym długie lata / Walęczną ręką sarmackiego świata / Odważnie bronił. A nie mniejsze twoie / Cny Aleksandrze, który bok / Marsowe dzielny pułkownik sprawuiesz; / Kiedy z swym pułkiem o oyczyźnie czuiesz / Strażnik litewski. Równą y w pokoju / Masz sławę, iako na marsowym boiu, / Mądrze marszałek straodub(owski) kierziesz / Wszyscy tam idą, gdzie radą przodkuiesz“.

Įdomu būtų pasekti ir M. Vorbeko-Lettowo provaikaičių likimus, bet straipsnyje nubrėžtos Lettowų šeimos socialinės evoliucijos vaizdą jie vargiai bepakeistų. Tačiau toks tyrinėjimas būtų labai prasmingas platesnės studijos kontekste.

¹²⁴ LM, kn. 14, l. 1—2.

¹²⁵ Ten pat, l. 347—348.

^{125a} Beje, viena jų su savo vyru 1714 m. Vilniuje už 3500 auksinų nusipirko du namus, LVIA, f. SA, b. 5123, l. 207—209.

¹²⁶ *Złote żniwo po zakroieniu herbownego lemiezza [...] domu [...] Littawów wsplywając, przy szczęśliwym na woiewództwo wieździe [...] Kazimiera Pocieia y [...] Annie Littawownie Pocielowey, woiewodziney Witebskiey, od collegium Witebskiego S. I. [...], [1706].*

¹²⁷ J. Tazbir, Wzorce osobowe szlachty polskiej w XVII wieku, *Kwartalnik Historyczny*, 1976, t. 83, nr 4, s. 786—797.

III. Vietoje išvadų

Išdėstyti duomenys rodo, kad „Atminties lobyno“ vertė ir esmė išryškėja XVII a. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito socialinio avanso kontekste. Vilniaus miesto tarėjo, Vladislovo IV gydytojo Motiejaus Vorbeko-Lettowo karjera — vienas žymiausių XVII a. Vilniaus miestiečių elito, ypač jo protestantiškos grupės, socialinio avanso atvejų. Burmistro Jokūbo Gibelio, tarėjo Vilhelmo Engelbrechto, burmistro Henriko Moneso ir kelių kitų municipaliteto narių protestantų laimėjimai buvo kur kas kuklesni. Nepavyko to padaryti ir keliems žinomiems medicinos daktarams protestantams: jie tapo tik karališkaisiais sekretoriais. Reikšmingiausi Lettowų šeimos istorijos rato posūkiai vyko per tris Lettowų kartas: Mato, Motiejaus ir jo palikuonių gyvenimą. M. Vorbeko-Lettowo karjerą nulėmė ne apskritai galima bajoriška kilmė, bet aukšta diplomuoto gydytojo kvalifikacija ir karaliaus bei didikų protekcijos. Motiejaus Vorbeko-Lettowo gyvenimo būde ir mentalitete dar akivaizdus miestietiškas pradas: požiūris į mokslą, į turtą, ryšiai su Vilniaus miestiečių elitu etc., ką prarado jo palikuonys. Jie prarado paskutines vokiškumo žymes, perėjo į katalikybę ir visiškai pasiekė tai, ko siekė Motiejus Vorbekas-Lettowas — įsitvirtino bajoriškoje visuomenėje.

Tačiau kas ir kodėl išsaugojo „Atminties lobyną“ lieka neaišku...

Zusammenfassung

AIVARAS RAGAUSKAS

AUS DER GESCHICHTE DER VILNIUSSER BÜRGERELITE DES 17. JHS.: MATHEUS VORBEK-LETTOW UND SEINE „GEDÄCHTNISCHÄTZE“

Im Artikel wird die soziale Avance von Lettows — einer der berühmtesten Familien der Vilniusser Stadtelite des 17. Jhs. behandelt. Die Hauptquelle bilden Erinnerungen des Vilniusser Lutheraners Matheus Vorbek-Lettow (1593—1663) „Gedächtnisschätze“. Die Hauptidee ist die Abänderung der „adligen“ Interpretation des Textes in die „bürgerliche“. Unter diesem Gesichtspunkt wird der Text das erste Mal in der Geschichtsforschung behandelt. Die Information der „Gedächtnisschätze“ wird durch das Archivmaterial und durch Angaben von seltenen Drucksschriften ergänzt. An der Entwicklung von drei Familiengenerationen: 1) Mathias, 2) Matheus, 3) Jan Christoph u. a. werden die Einbürgerung der Familie Lettow unter den Bürgern von Vilnius, ihre Balancierung zwischen den Bürgern und dem Adel sowie ihre Einbürgerung in der adelichen Gesellschaft dargestellt. Matheus Vorbek-Lettow ist der bedeutendste Vertreter der Familie. Der Sohn eines einfachen Stadtchirurgen wurde ein Medizindoktor, Rat des Vilniusser Magistrats, schließlich auch Arzt des Königs Wladislaw IV und ein reicher „Neuadel“. Seine Karriere machte er sowohl dank der Ausbildung, Unterstützung des Hochadels als auch dank der günstigen Einstellung des Königs. Im Artikel werden auch das Problem der Zugehörigkeit Matheus Vorbek-Lettows zum Adel, der Kreis seiner Mäzene und Freunde sowie Besonderheiten seiner Mentalität — seine Ansichten über die Wissenschaft, Arbeit und Religion ganz ausführlich behandelt.